

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO

Olsztyn, dnia środa, 4 września 2024 r.

Poz. 3959

Podpisany przez:

Magdalena Madejska

Data: 04.09.2024 13:10:10

UCHWAŁA NR V/36/24 RADY GMINY MRĄGOWO

z dnia 23 sierpnia 2024 r.

w sprawie przyjęcia gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Mrągowo na lata 2024-2027

Na podstawie art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.) uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się do realizacji gminny program opieki nad zabytkami Gminy Mrągowo na lata 2024-2027, zaopiniowany pozytywnie przez Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, stanowiący załącznik nr 1 do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Mrągowo.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

Przewodniczący Rady Gminy

Wiesław Szarek

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY MRĄGOWO
NA LATA 2024 - 2027**

Spis treści

1. Wstęp.....	4
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	5
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	5
3.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku.....	6
3.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.....	6
3.3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym.....	15
3.4. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1998 r. o gospodarce nieruchomościami.....	15
3.5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane.....	16
3.6. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych.....	17
3.7. Inne akty prawne.....	18
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	19
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami..	19
4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026....	19
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	21
4.2.1. Program opieki nad zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2024-2027.....	21
4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego...	26
4.2.3. Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do 2025 roku.....	30
4.2.4. Program opieki nad zabytkami powiatu mrągowskiego.....	30
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	31
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.....	31
5.1.1. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.....	31
5.1.2. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Mrągowo.....	31
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy z uwzględnieniem zabytków o najwyższym znaczeniu.....	35
5.2.1. Zarys historii terenu gminy.....	35
5.2.2. Budynki mieszkalne.....	37
5.2.3. Obiekty sakralne.....	39
5.2.4. Budynki użyteczności publicznej.....	42
5.2.5. Zabytki techniki i przemysłowe.....	42
5.2.6. Zabytkowe cmentarze.....	43
5.2.7. Zespoły dworsko-folwarczne.....	44
5.2.8. Zespoły zieleni.....	46

5.2.9. Zabytki ruchome oraz zabytki w zbiorach muzealnych.....	47
5.2.10. Zabytki archeologiczne.....	47
5.2.11. Dziedzictwo niematerialne.....	48
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	50
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	55
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.....	58
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.....	60
7. Założenia programowe gminnego programu opieki nad zabytkami.....	63
7.1. Priorytety programu opieki.....	63
7.2. Kierunki działań programu opieki.....	64
7.3. Zadania programu opieki.....	65
8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	68
9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	70
10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	72
10.1. Źródła publiczne. Środki krajowe.....	72
10.1.1 Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.....	73
10.1.2. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji- Fundusz Kościelny.....	78
10.1.3 Wojewódzki Konserwator Zabytków.....	80
10.1.4. Budżety jednostek samorządu terytorialnego.....	83
10.2. Źródła publiczne. Środki zagraniczne.....	83
10.3. Inne źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	84
10.3.1. Fundusz ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.....	84
10.3.2. Narodowe Centrum Nauki.....	85
10.3.3. Ogólnopolski konkurs „Zabytek zadbany”.....	86
10.3.4. Pozostałe źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	86
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.....	87
Aneks 1. Wykaz obiektów zabytkowych z terenu gminy Mrągowo objętych ochroną prawną przez wpis do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego.....	89
Aneks 2. Wykaz obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy..... Mrągowo.....	93
Aneks 3. Wykaz stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy.... Mrągowo.....	102

1. Wstęp

Celem opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Mrągowo na lata 2024-2027 jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez władze gminy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego występującego w jej granicach administracyjnych, zgodnie z przepisami ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Program został opracowany zgodnie z wytycznymi Poradnika Metodycznego – Gminny Program Zabytków, przygotowanego przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

Istotnym zagadnieniem uzasadniającym powstanie programu jest zachowanie dziedzictwa kulturowego gminy, jak również jego promocja wśród mieszkańców oraz turystów. Funkcję tę można realizować między innymi poprzez edukację, począwszy od poziomu podstawowego oraz pobudzanie rozwoju turystyki. Działania te mogą przyczynić się do przyspieszenia rozwoju społeczno – gospodarczego gminy. Nieodzownym elementem tego typu działań jest budzenie w społeczeństwie świadomości istnienia zabytków i potrzeby ich rewitalizacji, jak również zwrócenie uwagi na istniejącą wspólnotę kulturową. Aby to osiągnąć należy pobudzić świadomość właścicieli, użytkowników i jednostki samorządu terytorialnego, skłonić te grupy do współdziałania, wzbudzić ich odpowiedzialność za właściwy stan zachowania obiektów historycznych oraz aktywny udział w zakresie opieki nad zabytkami.

Niniejszy program jest trzecim dokumentem tego rodzaju opracowanym dla gminy Mrągowo. Postanowiono, że w programowanym okresie, tj. w latach 2024-2027 działania podejmowane w jego ramach, będą dotyczyły działań o charakterze inwestycyjnym, jak również działań określanych jako miękkie. Celem ich jest przede wszystkim polepszenie stanu zachowania zabytków oraz promocja gminy i jej dziedzictwa kulturowego oraz edukacja dotycząca opieki nad zabytkami.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną obowiązku wykonania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Mrągowo na lata 2024-2027 jest ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.:

Art. 87. 1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

1. włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Obiekty zabytkowe – zabytki nieruchome i ruchome, podlegają na terytorium Polski ochronie prawnej na mocy wielu aktów prawnych:

3.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku

Obiekty zabytkowe są objęte ochroną prawną określoną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela:

Art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolność i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 6. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

3.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dla niniejszego programu zasadne jest przywołanie poniższych artykułów tej ustawy:

Art. 3. Użyte w ustawie określenia oznaczają:

1. zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
2. zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
3. zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
4. zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
5. instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
6. prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
7. prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
8. roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
9. badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania

tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

10. badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
11. badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
12. historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
13. historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
14. krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
15. otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 6.1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7. Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
 - 1 a) wpis na listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art. 16.1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Art. 17.1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
 - 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
 - 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
 4. składowania lub magazynowania odpadów.
2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska.

Art. 18.

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.
2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:
 - 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
 - 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
 - 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19.

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:
 - 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
 - 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
 - 3) parków kulturowych.
- 1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:
 - 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Art. 21. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22.1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1/ zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2/ inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3/ inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 89. Organami ochrony zabytków są:

1. minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2. wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Szczególnie ważną rolę ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przypisuje właścicielowi lub posiadaczowi obiektu zabytkowego. Należy podkreślić, że dysponowanie zabytkiem powoduje – z jednej strony – obowiązki ciążące na właścicielu/użytkowniku, z drugiej jednak strony przysługują mu liczne prawa.

Art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;

2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;

3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;

- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 25.

1. Zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza:

- 1) dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku;
- 2) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie;
- 3) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyeksponowania jego wartości.

2. W celu spełnienia wymagań, o których mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany nieodpłatnie udostępnić do wglądu właścicielowi lub posiadaczowi zabytku nieruchomego posiadaną przez siebie dokumentację tego zabytku oraz umożliwić dokonywanie niezbędnych odpisów z tej dokumentacji.

Art. 26.

1. W umowie sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, przy określaniu sposobu korzystania z tego zabytku należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do decyzji o oddaniu w trwały zarząd zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru.

Art. 27. Na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku wojewódzki konserwator zabytków przedstawia, w formie pisemnej, zalecenia konserwatorskie, określające sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

We wniosku należy wskazać zakres planowanych prac, ze wskazaniem zaplanowanych do zastosowania materiałów budowlanych i rozwiązań technicznych.

Art. 28.

Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;

- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia; 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

W przypadku podejmowania uzgodnionych z organem ochrony zabytków działań przy obiektach zabytkowych, przy wyborze wykonawcy tych prac należy kierować się rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków.

Ponadto, cytowana ustawa nakłada na obywateli obowiązki wynikające z przypadkowych odkryć stanowisk archeologicznych.

Art. 32.

1. Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3.

3. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany w terminie 5 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 pkt 3 i ust. 2, dokonać oględzin odkrytego przedmiotu.

4. Jeżeli w terminie, określonym w ust. 3, wojewódzki konserwator zabytków nie dokona oględzin odkrytego przedmiotu, przerwane roboty mogą być kontynuowane.

5. Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:

- 1) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem;
- 2) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia;
- 3) nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.

6. Roboty nie mogą być wstrzymane na okres dłuższy niż miesiąc od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

7. Jeżeli w trakcie badań archeologicznych zostanie odkryty zabytek posiadający wyjątkową wartość, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o przedłużeniu okresu wstrzymania robót. Okres wstrzymania robót nie może być jednak dłuższy niż 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

8. Po zakończeniu badań archeologicznych, o których mowa w ust. 5 pkt 3, wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję pozwalającą na kontynuację przerwanych robót.

Art. 33

1. Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1.

3. W terminie 3 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 i 2, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany dokonać oględzin znalezionej przedmiotu i miejsca jego znalezienia oraz, w razie potrzeby, zorganizować badania archeologiczne.

3.3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym zostały określone zadania własne gminy:

Art. 7.1. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9. kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.4. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami reguluje zasady zmiany własności obiektów zabytkowych.

Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13 ust. 4).

Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13 ust. 5).

Jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie (art. 29 ust. 2).

W przypadku nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, w decyzji o ustanowieniu trwałego zarządu można nałożyć, w miarę potrzeby, na jednostkę organizacyjną obowiązek odbudowy lub remontu położonych na tej nieruchomości zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w decyzji (art. 45 ust. 2a).

Podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział. W odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa powyżej wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości (art. 96 ust 1 i 1a).

Gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości (art. 109 ust. 1 pkt 4).

3.5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane

W ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane uregulowane zostały zasady użytkowania oraz prowadzenia prac budowlanych w obiektach zabytkowych.

Art. 5, ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 tej ustawy wskazuje, że obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należytych stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczać do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Katalog działań budowlanych w stosunku do których należy uzyskać pozwolenie budowlane, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają art. 29, 29a, 30 i 31 ustawy Prawo budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 w/w ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 30, ust. 2:

W zgłoszeniu należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych oraz termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt 2, oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, a także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada, w drodze postanowienia, na zgłaszającego obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie, brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia – wnosi sprzeciw, w drodze decyzji.

Art. 39

1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.
2. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.
3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

3.6. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych

Zgodnie z ustawą z dnia 12 stycznia 1991r. o podatkach i opłatach lokalnych zwalnia się od podatku od nieruchomości grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (art. 7 ust. 1 pkt 6).

3.7. Inne akty prawne

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się także w innych obowiązujących ustawach, przede wszystkim:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska,
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury,
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 2 lipca 1915 r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”,
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach,
- ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026

Art. 84 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego obowiązek sporządzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Celem krajowego programu jest stworzenie warunków niezbędnych do sprawowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W krajowym programie zostały określone cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposoby finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji. Zadaniem głównym polityki państwa w dziedzinie ochrony zabytków jest stworzenie w najbliższej przyszłości mechanizmów, które dostosowałyby tę sferę do warunków gospodarki rynkowej. Planowane działania dotyczą sfery legislacyjnej, zmian organizacyjnych obejmujących konieczne rozszerzenie zakresu działań instytucji odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa kulturowego w Polsce oraz zmian w strategii i organizacji ochrony dóbr kultury.

Założenia do programu krajowego określiły cele i kierunki działań oraz zadania, które powinny być podjęte w szczególności przez organy i jednostki administracji publicznej w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Celem programu krajowego jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną materialną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce. W założeniach program ma również uporządkowanie działań w sferze ochrony zabytków poprzez wskazanie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich:

1. zasady *primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić),
2. zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
3. zasady minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),
4. zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
5. zasady czytelności i odróżnialności ingerencji,
6. zasady odwracalności metod i materiałów,
7. zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Wymienione zasady dotyczą postępowania konserwatorów – pracowników urzędów, restauratorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, budowlanych, archeologów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 został przyjęty uchwałą nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. (M.P. z 2023 r., poz. 1470).

We wspomnianym programie dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech podstawowych obszarach:

- 1) organizacji i zadań organów ochrony zabytków w Polsce;

2) stanu zachowania zabytków w Polsce, w tym roli i znaczenia form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach;

3) komunikacji, partycypacji, porozumienia i współpracy w obszarze ochrony zabytków w Polsce.

Celem głównym programu jest zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce. Do realizacji tego celu opracowano trzy cele szczegółowe dotyczące:

- weryfikacji wybranego zasobu zabytków i wzmocnienia narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości,
- wzmocnienia potencjały organizacyjnego systemu ochrony zabytków,
- roli zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

Do realizacji wszystkich celów i zadań wymienionych w programie opracowano szczegółowy harmonogram wraz z planem finansowym programu. Dokument jest uzupełniony o projekt systemu wdrażania, monitoringu i ewaluacji oraz analizę ryzyka.

Istotnym rozwiązaniem, porządkującym zagadnienia przedstawione w programie i uwzględnionym na każdym etapie prac nad dokumentem, były kierunki działań wskazujące na konkretne zadania priorytetowe w obszarze ochrony zabytków, przyjęte do realizacji do 2026 r. Są to:

- podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju,
- ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości,
- realizacja międzynarodowych zobowiązań,
- cyfryzacja procesów administracyjnych,
- wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków,
- reforma finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatu,
- edukacja – podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

[4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu](#)

4.2.1. Program opieki nad zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2024-2027

Program opieki nad zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2024-2027 został przyjęty uchwałą nr LV/858/23 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 19 grudnia 2023 r. Program sporządzony został na podstawie uchwały Nr 21/278/23/VI Zarządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 4 maja 2023 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia „Programu opieki nad zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2024-2027” i zaakceptowania harmonogramu jego opracowania.

Program na lata 2024-2027 jest aktualizacją „Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2020-2023” w zakresie uwarunkowań formalno-prawnych, danych liczbowych charakteryzujących zasoby zabytkowe, działalności Samorządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego dotyczącej ochrony i opieki nad zabytkami oraz muzeów. Ponadto w odniesieniu do zmiany ww. uwarunkowań aktualizacji poddano cele i kierunki działań ustalone w poprzednim programie.

Na potrzeby omawianego dokumentu przygotowana została diagnoza stanu zachowania zabytków oraz dziedzictwa kulturowego województwa, w której stwierdzono, iż:

- województwo warmińsko-mazurskie charakteryzuje się różnorodnością i odrębnością poszczególnych obszarów regionu wynikającymi z uwarunkowań historycznych i kulturowych. Czytelne zróżnicowanie przestrzenne regionu pozwala wyodrębnić struktury przestrzenne o specyficznych cechach i wyróżnikach kulturowych regionu (np. Warmia, Mazury, Powiśle).
- zasób dziedzictwa kulturowego regionu tworzą zabytki materialne, niematerialne, zjawiska, przestrzenie i krajobraz kulturowy, będące świadectwem historii i nawarstwiania się kultur.
- do najbardziej rozpoznawalnych i wyróżniających się obiektów zabytkowych w województwie zaliczają się: zamki średniowieczne, obiekty sakralne (gotyckie, neogotyckie, kapliczki), architektura rezydencjonalna, zabytki techniki, aleje przydrożne.
- wiele zabytków nieruchomych jest w złym stanie technicznym i wymaga wdrożenia działań ratunkowych. Za główne przyczyny złego stanu technicznego przyjmuje się m.in. wieloletnie zaniedbania, niewłaściwe użytkowanie, niewystarczające nakłady środków finansowych na prace remontowe i utrzymanie obiektów, brak odpowiedniego zabezpieczenia przed zniszczeniami, zagrożeniami np. pożarami itd., przekształcenia obiektów ze szkodą dla substancji zabytkowej, niewłaściwie prowadzone prace ratunkowe przy obiektach. Nie bez znaczenia pozostaje również niewystarczająca wiedza i świadomość społeczna, zarówno na poziomie samorządów lokalnych, jak i inwestorów.
- zagrożenie dla obiektów oraz zespołów zabytkowych i ekspozycji ich walorów stanowi również sposób i charakter zagospodarowania terenów sąsiednich, często połączone z presją inwestycyjną. Wprowadzanie nowej zabudowy, bez uwzględniania lokalnych tradycji, architektury i historycznych uwarunkowań (styl i forma architektoniczna, materiały budowlane, gabaryty itd.), prowadzi do zniekształcania zespołów zabudowy zarówno miejskiej, jak i wiejskiej.
- odniesienie, w kontekście uwarunkowań jak i rekomendacji, do kluczowych zasobów dziedzictwa kulturowego, w szczególności jako elementu krajobrazu kulturowego, znajdzie się w Audycie krajobrazowym województwa warmińsko-mazurskiego (w trakcie sporządzania). Skutki prawne uchwalenia dokumentu przez Sejmik Województwa mogą wpływać na realną ochronę krajobrazu w regionie.
- zasoby dziedzictwa kulturowego ze względu na swoją wartość kulturową, historyczną i unikatowość wymagają ochrony, racjonalnego wykorzystania, zagospodarowania. Stanowią w większości ogromny potencjał do promocji regionu, rozwoju turystyki i edukacji kulturowej oraz kształtowania tożsamości regionalnej. Szczególne znaczenie mają tzw. wyróżniki kulturowe – obiekty, osobistości, wydarzenia rozpoznawalne w kraju i za granicą, niejednokrotnie stanowiące podstawę do kreowania produktów turystycznych oraz innych inicjatyw turystycznych. Przykładem wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego są turystyczne szlaki drogowe, wyznaczone w oparciu o zasoby i wyróżniki kulturowe oraz zabytkowe obiekty zaadaptowane na potrzeby usług turystycznych (np.: hotele w Rynie, Lidzbarku Warmińskim). Warunkiem wykorzystania zabytków czy ekspozycji ich walorów jest przede wszystkim zachowanie wszelkich standardów sztuki konserwatorskiej przy prowadzeniu prac.

- istotną rolę w zachowaniu i promowaniu dziedzictwa kulturowego pełnią muzea. Przed pandemią COVID-19 muzea w regionie cieszyły się coraz większą popularnością wśród odwiedzających. Jednakże lata pandemii (2020-2022) sprawiły duży spadek, w związku z tym odbudowanie działalności muzeów do stanu przedpandemicznego następuje stopniowo zarówno w sferze frekwencyjnej jak też i w kwestii rozwijania działalności. Na uwagę zasługuje coraz większa liczba muzeów czy też zdigitalizowanych zbiorów muzealnych.

- województwo posiada duży zasób obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa warmińsko-mazurskiego (4 pozycja w kraju) i wojewódzkiej ewidencji zabytków. Obiekty uznane za pomnik historii, to zabytki o znaczeniu ponadregionalnym, o istotnym znaczeniu dla promocji i rozwoju turystyki w województwie.

- władze Samorządu Województwa realizują działania w zakresie opieki nad zabytkami, określone odpowiednimi przepisami. Najważniejszą działalnością jest wsparcie finansowe prac prowadzonych przy zabytkach. Ponadto władze Samorządu wspierają, inicjują, obejmują patronatem liczne wydarzenia i przedsięwzięcia kulturalne, artystyczne i inne związane z promowaniem i popularyzowaniem dziedzictwa kulturowego regionu. W prowadzonej przez Samorząd Województwa polityce rozwoju podnosi się znaczenie dziedzictwa kulturowego, poprzez m.in. uwzględnianie tej problematyki w regionalnych dokumentach planistycznych

i programowo-strategicznych oraz operacyjnych.

- dla budowania regionalnej i lokalnej tożsamości kulturowej regionu, popularyzacji, edukacji i rozbudzania świadomości społecznej w tym zakresie, obok ww. wspomnianych działalności istotne znaczenie mają również dokumenty poziomu wojewódzkiego i lokalnego (programy opieki nad zabytkami) oraz zasoby ewidencjonujące obiekty zabytkowe (rejestr zabytków nieruchomych, wojewódzka i gminne ewidencje zabytków). Szczególnie ważna jest aktualność danych oraz dostęp do baz danych zasobów.

Głównym zamierzeniem programu jest wskazanie potencjału dziedzictwa kulturowego regionu jako czynnika wpływającego na realizację planów rozwojowych województwa warmińsko-mazurskiego w zakresie wzrostu konkurencyjności gospodarki oraz jakości życia mieszkańców, pod warunkiem zapewnienia i wspomagania ochrony materialnych i niematerialnych elementów dziedzictwa kulturowego łącznie z ochroną krajobrazu kulturowego. Realizacja Programu przyczyni się do stworzenia warunków dla kreowania i realizowania działań z zakresu opieki i ochrony zabytków w województwie.

Cele programu wynikają z art. 87 ust.2 ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami. Uwzględniając je, sformułowano cel główny i cele szczegółowe wraz z kierunkami działań Programu. Przyjmuje się, że dziedzictwo kulturowe regionu stanowi element promocji regionu i przyczynia się do jego rozwoju gospodarczego. Istotne jest aby ochrona dziedzictwa kulturowego i przestrzeni kulturowej skorelowane były z polityką rozwoju regionalnego.

Cel główny: Ochrona i zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie tożsamości regionalnej województwa warmińsko-mazurskiego.

Cele szczegółowe i kierunki działań:

Cel I: Poprawa stanu zachowania i ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego.

1. Dążenie do poprawy stanu zachowania i utrzymania zabytków i ich otoczenia oraz krajobrazu kulturowego:
 - 1.1. Podejmowanie działań ratunkowych służących poprawie stanu obiektów zabytkowych, zgodnie z przepisami prawa i sztuką konserwatorską, ze szczególnym uwzględnieniem zabytków najcenniejszych i stanowiących o specyfice kulturowej regionu (np.: obiekty sakralne, architektura rezydencjonalna, wiejska, zabytki techniki, założenia parkowe, cmentarze).
 - 1.2. Zabezpieczanie obiektów zabytkowych przed dewastacją i zagrożeniami, z uwzględnieniem warunków atmosferycznych i skutków zmian klimatycznych, w tym poprzez np.: wykonanie odpowiednich instalacji (elektrycznych, przeciwwłamaniowych, przeciwpożarowych).
 - 1.3. Uwzględnianie kontekstu historycznego przy zagospodarowaniu terenów w otoczeniu zabytków, poprzez np.: nawiązywanie stylem, gabarytami, formą architektoniczną, materiałami budowlanymi przy realizacji nowej zabudowy (w tym do form i stylu tradycyjnej zabudowy regionalnej szczególnie na obszarach wiejskich), ochronę przedpól obiektów zabytkowych, układów, zespołów urbanistycznych i ruralistycznych oraz sylwet historycznych miejscowości.
 - 1.4. Adaptacja obiektów zabytkowych do nowych funkcji zgodnie ze sztuką konserwatorską, bez strat dla wartości obiektu i substancji zabytkowej.
 - 1.5. Ochrona i kształtowanie krajobrazów kulturowych, poprzez np.:
 - wspieranie zintegrowanych działań służących ochronie krajobrazu kulturowego i wartości przyrodniczych,
 - promowanie zintegrowanego podejścia do ochrony krajobrazu kulturowego,
 - zachowanie wyróżników kulturowych w przestrzeni,
 - zapobieganie degradacji cennych kulturowo krajobrazów przy planowaniu i realizacji działalności inwestycyjnej.
 2. Utworzenie zintegrowanego systemu informacji na temat dziedzictwa kulturowego województwa.
 - 2.1. Aktualizacja wiedzy na temat zasobów zabytkowych i ich stanu.
 - 2.2. Cyfryzacja i udostępnianie danych w zakresie materialnych i niematerialnych zasobów kulturowych regionu, przy użyciu nowoczesnych technologii.
 3. Wspieranie inicjatyw mających na celu obejmowanie ochroną lub podnoszenia rangi ochrony obiektów i obszarów o najcenniejszych wartościach dziedzictwa kulturowego, świadczących o specyfice i tożsamości województwa.
 4. Wspieranie finansowe prac remontowo-konserwatorskich i konserwacji obiektów zabytkowych.
- Cel II: Wykorzystanie potencjału zasobów dziedzictwa kulturowego w polityce rozwoju województwa.
1. Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego do rozwoju gospodarczego, w tym w szczególności turystyki.
 - 1.1. Wzmacnianie marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.
 - 1.2. Promowanie zasobów dziedzictwa kulturowego regionu, ze szczególnym uwzględnieniem różnorodności i odrębności kulturowej poszczególnych obszarów województwa.
 - 1.3. Tworzenie oferty turystycznej w oparciu o wyróżniki kulturowe regionu (np. postać Mikołaja Kopernika, dawne pałace i dwory, warmińskie kapliczki, miasta Cittaslow).

1.4. Tworzenie nowych produktów turystycznych i szlaków turystycznych oraz rozwój istniejących w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

1.5. Zagospodarowywanie obiektów zabytkowych na cele turystyczne, edukacyjne i gospodarcze.

1.6. Wspieranie, inicjowanie i organizacja przedsięwzięć oraz wydarzeń artystycznych, kulturalnych i innych związanych z dziedzictwem kulturowym.

1.7. Wykorzystanie najnowszych technologii cyfrowych i informacyjnych do promocji i udostępniania dziedzictwa kulturowego.

2. Rozwój działalności muzealnej.

2.1. Promowanie unikatowej i różnorodnej oferty muzeów, w tym rozwijanie atrakcyjnych, nowoczesnych form eksponowania zasobów muzeów.

2.2. Rozwijanie działalności edukacyjnych i artystycznych w celu upowszechniania i popularyzowania historycznej wiedzy o regionie.

2.3. Podniesienie kwalifikacji kadr i poprawa warunków lokalowych muzeów, w tym zapewnienie wyposażenia w monitoring, zabezpieczenia antywłamaniowe, przeciwpożarowe i nowoczesne archiwa.

2.4. Wspieranie tworzenia i funkcjonowania lokalnych muzeów.

3. Promowanie i upowszechnianie wiedzy o regionie i jego dziedzictwie kulturowym i tożsamości kulturowej.

3.1. Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym i potrzebie jego ochrony, przez m.in.: organizowanie i wspieranie imprez, pokazów, odczytów, konferencji, konkursów, wydarzeń kulturalnych, działalności wydawniczej i edukacyjnej, kierowanych do różnych grup społecznych.

3.2. Edukacja lokalnych samorządów i osób prywatnych w zakresie odpowiedniego wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego do promocji i rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.

3.3. Eksponowanie unikatowych walorów regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz podnoszenie świadomości kulturowej mieszkańców województwa w celu budowania tożsamości regionalnej i lokalnej.

3.4. Promowanie:

- „dobrych praktyk” w zakresie zagospodarowania i użytkowania obiektów zabytkowych,
- tradycyjnych cech regionalnej architektury i budownictwa oraz dziedzictwa niematerialnego,
- najcenniejszych zabytków, w szczególności w odniesieniu do obiektów świadczących o odrębności i specyfice regionu.

4. Tworzenie warunków do szerokiej współpracy na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.

4.1. Rozwijanie współpracy i integracji działań Samorządu Województwa, instytucji publicznych, naukowych, organizacji pozarządowych i innych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

4.2. Wspieranie współpracy międzynarodowej, międzyregionalnej i transgranicznej na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.

4.3. Wzmacnianie zaangażowania społecznego w zakresie opieki nad zabytkami, poprzez m.in.: wspieranie inicjatyw społecznych w zakresie tworzenia lokalnych muzeów, wsparcie merytoryczne obecnych i potencjalnych użytkowników obiektów zabytkowych.

5. Wsparcie finansowe działań i inicjatyw wykorzystujących potencjał dziedzictwa kulturowego regionu.

6. Uwzględnianie problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego w regionalnych dokumentach planistycznych i programowo-strategicznych oraz innych dokumentach (m. in. planach ochrony parków krajobrazowych).

4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego

Program opieki nad zabytkami gminy Mrągowo zgodny jest z wyznaczonymi w planie zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego (uchwała nr XXXIX/832/18 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 28 sierpnia 2018 r.) celami polityki przestrzennej, zasadami ich realizacji oraz przyjętymi w planie kierunkami działań polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Autorzy opracowania uznali zasoby dziedzictwa kulturowego regionu, łącznie z uwarunkowaniami środowiska przyrodniczego i krajobrazu, za istotny element budowania przewagi konkurencyjnej regionu, poprzez wykorzystanie dla rozwoju turystyki, edukacji kulturowej i promocji wartości krajobrazowych, jako świadectwa tożsamości regionalnej. Przyjęto, że jednym z priorytetów planu jest zachowanie, ochrona i wzmacnianie tożsamości oraz różnorodności kulturowej regionu, znajdujących swój wyraz w zachowanych elementach historycznych struktury przestrzennej województwa:

- a) ochrona różnorodności i odrębności kulturowej poszczególnych obszarów województwa,
- b) harmonijne kształtowanie krajobrazu kulturowego, w tym:
 - ochrona obszarowa miejsc o wysokich walorach krajobrazu kulturowego z zachowaną strukturą przestrzenną i przeciwdziałanie procesom ich degradacji,
 - ochrona poszczególnych, ważnych dla tożsamości regionu komponentów krajobrazu kulturowego, w tym szczególnie:
 - historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych, z uwzględnieniem ekspozycji zabytkowych panoram i sylwet miast oraz zespołów zabytkowych, historycznych dominant widokowych, kontynuacji i utrzymania regionalno-historycznej skali i struktury jednostek osadniczych, form zabudowy nawiązującej do tradycyjnego budownictwa,
 - kształtowanego krajobrazu rolniczego, z uwzględnieniem tradycyjnych form osadniczych, komponowanych form zieleni (aleje przydrożne, zieleń śródpolna, cmentarze m.in.) oraz obiektów małej architektury współtworzących walory krajobrazowe (m.in. kapliczki przydrożne),
 - zespołów sakralnych (sanktuaria pielgrzymkowe) z dominantą architektoniczną, widokowoprzestrzennie powiązanych z otoczeniem,
 - majątków ziemskich z zespołami rezydencjonalno-parkowymi wraz z komponowaną zielenią, siecią powiązań widokowych, historycznym rozłogiem pól,
 - budowli architektury obronnej wraz obiektami archeologicznymi (m.in.: wały, grodziska), zwykle wkomponowane w otaczające warunki naturalne,
 - zapobieganie dewastacji przestrzeni w otoczeniu zabytków oraz niekorzystnym zmianom krajobrazu, homogenizacji i zacieraniu cech fizjonomicznych krajobrazu oraz zjawiskom suburbanizacji,
- c) podtrzymywanie tradycji miejsca, kontynuację rozwiązań historycznych bądź nawiązywanie do nich,
- d) efektywne i racjonalne zagospodarowanie obiektów zabytkowych, dopuszczenie nowych funkcji do obiektów zabytkowych, pod warunkiem wykluczenia rozwiązań dysharmonijnych,

- e) rozwój działalności kulturalnej promującej tradycje, obrzędy, rzemiosło, stroje, muzykę czy kuchnię,
- f) rozbudowywanie oferty działalności muzealnej (m.in.: unowocześnianie form, tworzenie specjalizacji) oraz tworzenie lokalnych muzeów dla ochrony dziedzictwa ruchomego oraz niematerialnego.

W celu zachowania, zabezpieczania, ochrony i utrzymania zasobów dziedzictwa materialnego i niematerialnego ważna jest:

- a) realizacja nowych wpisów do rejestru i ewidencji zabytków,
- b) podwyższenie rangi ochrony prawnej obiektów i zespołów zabytkowych o wyjątkowych i unikatowych walorach, w tym podjęcie działań w celu rozpoczęcia procedury zakwalifikowania Kanału Elbląskiego oraz zespołu katedralnego we Fromborku na listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz uznania za pomniki historii sanktuariów pielgrzymkowych w Stoczku Klasztornym i Głotowie (wraz z Kalwarią), Zamku Kapituły Warmińskiej w Olsztynie, założenia urbanistycznego starego miasta z przedmieściami w Reszlu oraz wsi Gietrzwałd wraz sanktuarium pielgrzymkowym,
- c) utworzenie parków kulturowych, obejmujących szczególnie cenne elementy dziedzictwa kulturowego regionu m.in.: założenia pałacowo-parkowe, wsie historyczne, fortyfikacje nowożytne, budowle inżynierskie i zabytki archeologiczne,
- d) dla poniższych miejscowości, obszarów i obiektów rekomenduje się utworzenie parków kulturowych:
 - Kwitajny, gm. Pasłęk – zespół pałacowo-parkowy wraz z folwarkiem, wsią folwarczną i kościołem,
 - Szymbark, gm. Iława – zespół rezydencjonalno-parkowy wraz z założeniem folwarcznym i kształtowanym krajobrazem rolniczym,
 - Kadyny, gm. Tolkmicko – zespół pałacowo-parkowy wraz z folwarkiem, wsią i pozostałościami dawnej manufaktury,
 - Hejdyk, gm. Pisz – drewniana zabudowa wsi,
 - Klon, gm. Rozogi – drewniana zabudowa wsi,
 - Jelonki, gm. Rychliki – układ ruralistyczny z zachowaną tradycyjną zabudową, domy podcieniowe oraz infrastruktura związana z Kanałem Elbląskim,
 - Łęcze, gm. Tolkmicko – układ ruralistyczny wraz z tradycyjną zabudową charakterystyczną dla regionu Powiśla,
 - Zabrost Wielki, gm. Węgorzewo – przykład kompleksowej odbudowy wsi z początku XX w. wykorzystującej idee architektury regionalnej,
 - Anuszewo, gm. Pisz – zachowana w oryginalnym stanie wieś mazurska z drewnianą zabudową,
 - Pilwa, gm. Węgorzewo – układ wsi i zabudowa charakterystyczna dla budownictwa lat 20. XX w.,
 - Gałkowo, Wojnowo, Kadzidłowo, Iwanowo i Zameczek, gm. Ruciane-Nida – wsie związane z osadnictwem i kulturą starowierców,
 - Giżycko – Wyspa Giżycka z zespołem Twierdza Boyen,
 - Faryny, gm. Rozogi – historyczna zabudowa wsi,
 - Weklice, gm. Elbląg – kompleks obronny,
 - Markajmy, gm. Lidzbark Warmiński – kompleks obronny,

- Próchnik-Łęcze, gm. Elbląg/Tolknicko – kompleks grodzisk,
- Piórkowo, gm. Płoskinia – cmentarzysko kurhanowe,
- Kwietniewo, gm. Rychliki – zespół grodzisk Święty Gaj,
- Truso – Janowo Pomorskie, gm. Elbląg – wczesnośredniowieczna osada portowo-handlowa nad Jeziorem Drużno,
- okolice Tolknicka – grodzisko, pozostałość umocnień obronnych oraz dróg,
- okolica leśniczówki Marszałki, gm. Srokowo – system obronny w postaci wałów i rowów,
- Staświny, gm. Miłki – grodzisko,
- strefa: Bukwałd, Cerkiewnik, Barczewko, Barczewo, Bartąg, pow. olsztyński – zespół grodzisk,
- Stańczyki, gm. Dubeninki – mosty,
- Morąg, Osiedle Zatorze – zespół architektoniczny z lat 20-tych XX wieku,

e) realizacja programów opieki nad zabytkami,

f) podejmowanie działań (m.in.: rewaloryzacja, rewitalizacja, modernizacja, adaptacja do nowych funkcji) w zakresie obiektów i zespołów zabytkowych oraz ich najbliższego otoczenia w celu zachowania tożsamości kulturowej miejsca,

g) przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom mającym wpływ na stan obiektów i zespołów zabytków, z uwzględnieniem m.in.: suburbanizacji, presji i ekspansji inwestycyjnej, zmian sposobów użytkowania obiektów, funkcji i charakteru otoczenia, komercjalizacji zabytków,

h) zachowanie, utrzymywanie i porządkowanie zabytkowych terenów zieleni urządzonej,

i) zarządzanie zasobem zabytków archeologicznych w celu zapewnienia im przetrwania, udostępnienie obiektów archeologicznych o walorach krajobrazowych i ekspozycyjnych, przez opracowanie planów ochrony i udostępnienia poszczególnych obiektów, tworzenie szlaków dziedzictwa archeologicznego oraz parków kulturowych, z zachowaniem zasad harmonijnego wkomponowania i wyeksponowania obiektów w krajobrazie danego obszaru,

j) ochrona i zachowanie dóbr kultury współczesnej, podkreślających specyficzne, współczesne cechy krajobrazu kulturowego regionu.

Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystyki, edukacji kulturowej i promocji wartości krajobrazowych powinno być realizowane przez:

a) efektywne wykorzystanie zasobów z poszanowaniem i zachowaniem substancji zabytkowej wraz z kontekstem krajobrazowym,

b) dostosowanie użytkowania oraz zagospodarowania otoczenia zapewniające zachowanie, eksponowanie i udostępnianie obiektów i przestrzeni publicznych o wybitnych walorach kulturowych,

c) podejmowanie działań rewitalizacyjnych, konserwacyjnych, promocyjnych i adaptacyjnych w obiektach i ich otoczeniu w celu utrzymania i wykorzystania potencjału kulturowego dla rozwoju funkcji turystycznej,

d) realizowanie kulturowych szlaków turystycznych prezentujących walory i elementy dziedzictwa kulturowego regionu,

e) wykorzystanie kulturowych wyróżników regionu do promocji regionu czy kreowania nowych produktów turystycznych.

4.2.3. Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do 2025 roku

Założenia programu opieki nad zabytkami gminy Mrągowo odwołują się do ogólnych treści przyjętych w strategii rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do 2025 roku (uchwalonej przez Sejmik Województwa Warmińsko-Mazurskiego uchwałą nr XXXVIII/553/13 z dnia 25 czerwca 2013 r.). W/w dokument nie zajmuje się w stopniu szczegółowym zagadnieniami związanymi z ochroną i opieką nad zabytkami. Zakłada jednak rozwój, konserwację, rewaloryzację i zagospodarowanie dóbr kultury jako czynnik powiązany z rozwojem produktów turystycznych, zwłaszcza urozmaiceniem oferty w zakresie turystyki kulturowej. Wskazuje także na potrzebę włączenia obiektów zabytkowych do procesu integracji województwa i budowania tożsamości regionalnej poprzez rozszerzenie w programach nauczania historii regionu zagadnień z zakresu dziedzictwa kulturowego.

4.2.4. Program opieki nad zabytkami powiatu mrągowskiego

Program taki nie został opracowany.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

5.1.1. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Na terenie gminy Mrągowo obowiązuje 59 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Prawo stanowi, że w stosunku do obiektów budowlanych i obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, ale ujętych w ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Organ konserwatorski w postępowaniu prowadzonym na podstawie art. 39 ust. 3 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane wypowiada się w zakresie swojej właściwości na temat przedstawionego projektu budowlanego i wpływu zamierzenia inwestycyjnego na chronione właściwości obszaru/obiektu, które zakwalifikowały go do ewidencji zabytków, analizując konkretne rozwiązania projektowe. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane, właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytku. Uzgodnienia projektów budowlanych obiektów realizowanych w strefie A pełnej ochrony konserwatorskiej, w przypadku inwestycji dotyczącej obiektu lub obszaru, który nie jest ujęty w gminnej ewidencji zabytków, a przepisy planu miejscowego nadal nakładają obowiązek uzyskania uzgodnienia konserwatorskiego, wojewódzki konserwator zabytków może zająć stanowisko w drodze pisma urzędowego na wniosek inwestora, np. wg art. 32 ust. 1 pkt 2 ustawy – Prawo budowlane.

5.1.2. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Mrągowo

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Mrągowo uchwalone zostało uchwałą nr XX/167/16 Rady Gminy Mrągowo z dnia 25 maja 2016 r. w sprawie uchwalenia zmiany Studium

uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Mrągowo. Studium określa zasady i kierunki ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków i dóbr kultury współczesnej.

Zabytki nieruchome:

Na prace prowadzone w zabytkach wpisanych do rejestru i w ich otoczeniu oraz w obszarach wpisanych do rejestru zabytków konieczne jest uzyskanie pozwolenia WKZ, zaś dla obiektów i obszarów w ewidencji zabytków, ale nie objętych wpisem do rejestru zabytków, konieczne jest uzgodnienie lub uzyskanie pozytywnej opinii WKZ. Zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza:

- dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku,
- uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie,
- uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyeksponowania jego wartości.

Zabytki archeologiczne:

W przypadku realizowania inwestycji na obszarze stanowiska archeologicznego, znajdującego się w ewidencji zabytków AZP, nie będącego w rejestrze zabytków, obowiązuje art. 31 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Prace ziemne należy poprzedzić badaniami archeologicznymi - ich wyniki pozwolą na zajęcie stanowiska konserwatorskiego do zagospodarowania terenu. Zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych ustala Wojewódzki Konserwator Zabytków w drodze decyzji.

Na stanowiskach archeologicznych o własnej formie terenowej i wpisanych do rejestru zabytków zakazuje się inwestycji budowlanych i działalności rolniczej, winny one pozostać nieużytkami. W przypadku braku ewidencji AZP należy wykonać rozpoznanie powierzchniowe przed realizacją inwestycji. Na w/w rodzaje badań archeologicznych należy bezwzględnie uzyskać pozwolenia WKZ.

Zabytki architektury ujęte w ewidencji zabytków:

Odnośnie zabytków architektury ujętych w ewidencji zabytków oraz w ich otoczeniu obowiązuje:

- ochrona historycznego krajobrazu kulturowego z widokami na historyczne ośrodki miejskie i wiejskie z dominantami w postaci kościołów oraz historyczną zieleń zagospodarowaną w postaci parków, cmentarzy i alei przydrożnych,
- ochrona zachowanej zabytkowej struktury architektoniczno-przestrzennej w postaci układu ruralistycznego, zabytków architektury, zabytkowych parków i cmentarzy, zabytkowej zieleni zorganizowanej, np. alei przydrożnych,
- ochrona układu dróg i placów, sposobu zabudowy wsi i zależności przestrzennych, występujących pomiędzy poszczególnymi częściami składowymi wsi,
- pełna ochrona obiektów historycznych w stosunku do których obowiązuje:

- ochrona kształtu i rodzaju pokrycia dachów, artykulacja i sposób opracowania elewacji (w tym rodzaj i forma stolarki otworowej jako jednego z elementów wystroju elewacji),
- zakaz dokonywania zmian w budynkach historycznych, mogących doprowadzić do utraty wartości zabytkowej (wyburzania, nadbudowy, zmian kształtu dachów, zmian rodzaju pokrycia dachowego, tj. wprowadzania współczesnego rodzaju pokrycia oraz przebudowy obiektów historycznych - w tym zmian w obrębie elewacji, z wyłączeniem prac adaptacyjnych uwzględniających walory zabytkowe obiektów, dokonanych na podstawie wytycznych konserwatorskich oraz zmian wynikających z ustaleń zdobytych na podstawie badań naukowych i konserwatorskich), - remonty budynków historycznych należy prowadzić na zasadach pozwalających zachować jako eksponowane walory zabytkowe elewacji tj. kompozycję elewacji, detal architektoniczny, rodzaj wykończenia elewacji, historyczny rodzaj materiałów budowlanych.

Historyczne parki i cmentarze:

W obrębie cmentarzy obowiązuje:

- ochrona układu przestrzennego (alei, układu kwater),
- ochrona zabytkowego drzewostanu,
- ochrona historycznych nagrobków i innych elementów małej architektury, tj. ogrodzenia, pompy wody, kaplice,
- zakaz zmian układu przestrzennego (aleje, nasadzenia, kwatery),
- zakaz wycinki starodrzewia,
- zakaz likwidacji historycznych elementów małej architektury oraz zabytkowych nagrobków.

W obrębie parków obowiązuje:

- ochrona układu przestrzennego i historycznego sposobu zagospodarowania,
- ochrona zabytkowego drzewostanu,
- ochrona historycznych elementów małej architektury, tj. ogrodzenia, itp.,
- zakaz zmian układu przestrzennego (aleje, nasadzenia, kwatery),
- zakaz wycinki starodrzewia,
- zakaz likwidacji historycznych elementów małej architektury.

Wszelkie prace inwestycyjne dotyczące zabytkowych parków i cmentarzy należy poprzedzić właściwą dokumentacją konserwatorską, prowadzącą do określenia uwarunkowań historycznych i możliwości dalszego użytkowania. Wszelkie prace prowadzone w obrębie historycznych parków i cmentarzy należy uzgodnić z WKZ, a w przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków uzyskać pozwolenia WKZ na prowadzenie prac.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy z uwzględnieniem zabytków o najwyższym znaczeniu

5.2.1. Zarys historii terenu gminy

Historia ziemi mrągowskiej sięga czasów średniowiecza, kiedy to Krzyżacy podbili żyjące tu plemiona pruskie i utworzyli własne państwo. Po latach sporów z Kościołem, edyktem papieskim z 1374 roku, ustalono granicę z katolicką Warmią i ziemia mrągowska znalazła się w państwie krzyżackim. Podstawową jednostkę stanowiły tu komturie, a mniejsze – prokuratorie i wójtostwa. W latach 1401–1525 prokuratorzy krzyżaccy rezydowali na zamku w Szestnie (Seehesten), który stanowił ważne ogniwo łańcucha twierdz obronnych, rozlokowanych południkowo po zachodniej stronie Wielkich Jezior Mazurskich.

Widok na zabudowę wsi i wieżę kościoła w Szestnie

(autor nieznany, <http://fotopolska.eu/m39190,Szestno.html>)

Szestno było osadą rzemieślniczą, która pretendowała do roli miasta, ale prawa miejskie otrzymało pobliskie Mrągowo (Sensburg). Jednak to Szestno po sekularyzacji zakonu w 1525 roku było siedzibą starostwa. Starosta w imieniu księcia pełnił nadzór nad dobrami ziemskimi i miastami. W 1752 roku, w wyniku kolejnej reformy administracyjnej, Szestno stało się jednym z siedmiu wielkich powiatów w Prusach, obejmując dotychczasowe starostwa Ryn, Giżycko i Węgorzewo. Jednakże na siedzibę starosty powiatowego (landrata) wyznaczono Ryn, co przyczyniło się do zmniejszenia roli Szestna.

Ruiny wieży i stodoła zbudowana w miejscu dawnego folwarku krzyżackiego w Szestnie

(autor nieznany, <http://fotopolska.eu/m39190,Szestno.html>)

Pod koniec XVIII wieku na terenie należącym dzisiaj do gminy Mrągowo rozwijały się głównie rolnictwo oraz rzemiosło, w tym garncarstwo, bednarstwo, szewstwo, krawiectwo. Coraz większą rolę odgrywało Mrągowo, gdzie po wojnach napoleońskich utworzono sąd ziemski, przekształcony później w sąd powiatowy. Był to początek kolejnej reformy pruskiego państwa, w którym utworzono nowe powiaty, a 1 września 1818 roku siedzibą jednego z nich stało się Mrągowo. Utrata znaczenia Szestna została przypieczętowana, a tamtejszy zamek został rozebrany. Pierwszym starostą (landratem) mrągowskim został kapitan w stanie spoczynku August Lyśniewski, który urzędował w jednym z budynków przy rynku. W 1875 roku zakupiono dom przy ul. Królewieckiej, który przebudowano na siedzibę starosty.

W połowie XIX wieku nastąpił szybki wzrost liczby ludności Mrągowo i regionu. Był to skutek pomyślnej koniunktury gospodarczej, ale także poprawy dróg, dzięki czemu miasto stało się atrakcyjniejsze dla kupców. Rozpoczęto także prace melioracyjne i budowlane, a w rejonie mrągowskim odnotowano wówczas trzynaście wiatraków, czternaście młynów wodnych, dziewiętnaście gorzelni, sześć browarów, nie licząc cegielni czy smołowni. Nowe przyspieszenie gospodarcze nastąpiło po zjednoczeniu Niemiec (1871) i kolejnej reformie administracyjnej. Ówczesny starosta Otto von Schwerin szczególny nacisk położył na meliorację gruntów i rozwój sieci dróg. W 1897 roku uruchomiono kolej wąskotorową Kętrzyn – Mrągowo, a na początku XX wieku otwarto linię kolejową Czerwonka – Biskupiec – Mrągowo – Orzysz.

Niecałe pół wieku później skończyła się historia powiatu w pruskim wydaniu, a zaczęły dzieje polskiego powiatu mrągowskiego, którego pierwszym starostą po II wojnie światowej był Czesław Krzewiński. Powiat istniał od 1945 roku do 1975 roku, kiedy w wyniku reformy administracyjnej Mikołajki zostały włączone do nowego województwa suwalskiego. Po reformie administracyjnej z 1999 roku powiat mrągowski ponownie zmienił swoje granice. Obecnie w jego skład wchodzi miasto Mrągowo, miasto i gmina Mikołajki oraz gminy

wiejskie Mrągowo, Piecki i Sorkwity. Siedziba Starostwa mieści się w tym samym gmachu co przed wojną przy ul. Królewieckiej, a gabinet starosty znajduje się w dawnej sypialni pruskiego landrata.

5.2.2. Budynki mieszkalne

Lokacje wsi mazurskich miały najczęściej miejsce w średniowieczu, stąd też często mają charakter owalnic i wielodrożnic. Tradycyjną formą zabudowy była szerokofrontowa chałupa z dwuspadowym dachem, zazwyczaj trójdzielna, z centralną sienią, chociaż zdarzały się także domy dwudzielne z sienią z boku. Relikty takiej zabudowy spotyka się obecnie bardzo rzadko, ze względu na upływ czasu, właściwości techniczne drewna i zniszczenia, szczególnie dotkliwe w czasie I wojny światowej. Odbudowa prowincji, w tym również doinwestowanie terenów przez które nie przetoczyły się niszczycielskie walki spowodowała radykalną zmianę krajobrazu kulturowego. Budownictwo drewniane w większości zastąpione zostało murowanym, wznoszonym według ściśle określonych zasad. Jeszcze później, w związku z akredytacją rozwoju nowych gospodarstw przez Republikę Weimarską, a później Rzeszę Niemiecką pojawiać się zaczęły obce rodzimej tradycji proste domy dla nowych osadników. Większość z nich powstała w latach 30. XX w. i od nazwiska promującego takowe działania nadprezydenta prowincji Prus Wschodnich – Ericha Kocha – nazywana była „kochówkami”.

Na terenie gminy Mrągowo zachowało się wiele przykładów kompleksowo zachowanych zagród wiejskich: domów z towarzyszącymi im zabudowaniami gospodarczymi. Dominują układy oparte na planie prostokąta i kwadratu, tworzące wewnętrzne dziedzińce gospodarcze. W przypadku zabudowy ścisłego centrum wsi część domów wznoszono w układzie kalenicowym, część w układzie szerokofrontowym, zaś pozostałe z budynkami gospodarczymi (z reguły stodołą) od strony ulicy i domem wewnątrz dziedzińca gospodarczego. Często też pojawiały się układy trzech budynków: stodoły i domu mieszkalnego w układzie kalenicowym do głównego traktu oraz stodołą w głębi podwórza, równolegle do osi komunikacyjnej. Rzadko napotyka się natomiast domy przylegające fasadą do głównego traktu, są to przeważnie budynki użyteczności publicznej – dawne szkoły, gospody.

Osobne zagadnienie stanowią układy kolonii rozsianych wśród pól uprawnych. Niektóre z nich oparte zostały w niewielkich odległościach o ten sam ciąg komunikacyjny, jednak przeważająca większość stanowi samotną zabudowę. Zawsze powielają one ten sam wzorzec: wszystkie założone zostały na planie prostokąta bądź kwadratu z fasadą domu mieszkalnego od strony podwórza wewnętrznego, rzadziej po stronie wewnętrznej.

Przeważa zabudowa mieszkalna otynkowana, z reguły jednokondygnacyjna (rzadko dwukondygnacyjna) z poddaszem użytkowym, bardzo rzadko z poddaszem mieszkalnym, pokryta dachem dwuspadowym o połaci od 40 do 50 stopni nachylenia. Mniej niż połowa domów otrzymała wertykalny akcent na osi fasady za sprawą facjaty, ryzalitu bądź wystawki. Prawdziwą rzadkością jest bardziej złożona dekoracja architektoniczna, którą zasadniczo stanowią jedyni gzymsy ponad pierwszą kondygnacją i proste opaski wokół otworów okiennych. Część domów posiada rzeźbioną szybkę wiatrownic oraz stolarki okien poddasza użytkowego.

Jednym z najbardziej rozpowszechnionych typów domów na terenie Gminy Mrągowo jest budynek jednokondygnacyjny na planie prostokąta ze ścianką kolankową kryjącą użytkowe poddasze, z reguły sprawujące funkcję stodoły i spichlerza (składowano w nim siano, również z uwagi na walory termiczne tego surowca w okresie zimowym). Odznaczał się regularnym rytmem otworów okiennych (również w partii ścianki

kolankowej i ścianki szczytowej, kalenicowej), otworem drzwiowym na osi fasady oraz gzymsem międzykondygnacyjnym i opaskami otworów okiennych. Wiele pozostałych domów jest wariacją na temat tego podstawowego wzorca (ryzality, facjaty, wystawki na osi). Wewnątrz, w centralnej części domu znajdowała się izba kuchenna z piecem, do której przylegały piece kaflowe w pozostałych czterech izbach.

Drugą charakterystyczną grupę stanowią tzw. „kochówki” z okresu międzywojennego – niewielkie domki rolników i robotników leśnych. Kosztowały zaledwie 5000 marek będąc w zasięgu przeciętnego robotnika, jednak nie posiadały piwnic, toalet oraz łazienki. Wznoszone na planie zbliżonym do kwadratu, jednokondygnacyjne odznaczały się brakiem jakiegokolwiek detalu i dachem dwuspadowym o poderwanych połaciach.

5.2.3. Obiekty sakralne

Do obiektów sakralnych zaliczane są wszelkie budowle służące kultowi religijnemu. Są to świątynie różnych wyznań, kaplice, w tym cmentarne oraz krzyże i kapliczki przydrożne. Tych dwóch kategorii nie znajdujemy wśród obiektów zabytkowych gminy Mrągowo, gdyż do 1945 r. był to teren zamieszkiwany głównie przez ewangelików.

Na terenie gminy Mrągowo znajdują się dwa zabytkowe kościoły: w Szestnie i Uźrankach. Starszym z nich jest świątynia w Szestnie, pochodząca z przełomu XV i XVI w.

Kościół parafialny w Szestnie

Kościół położony jest przy drodze Mrągowo - Kętrzyn, w lekkim oddaleniu od szosy, wydzielony ogrodzeniem. Założony na rzucie wydłużonego prostokąta, z kwadratową monumentalną wieżą nakrytą dachem czterospadowym z iglicą po stronie zachodniej i zakrystią na planie kwadratu, zwieńczoną barokowym

szczytem po stronie wschodniej. Do północnej ściany kościoła dobudowany niewielki aneks z neogotyckim szczytem, nakryty dachem dwuspadowym. Pokrycie wszystkich dachów z dachówki ceramicznej. Elewacje kościoła przeprute oknami o zróżnicowanych wielkościach, wieża rozczłonkowana umieszczonymi w 5 rzędach blendami, o zróżnicowanych wielkościach i formie. Na ścianie południowej korpusu ucztylnione zamurowane trzy, ceglane, ostrołukowe arkady. Wewnątrz zachowane bardzo interesujące wyposażenie, kasetonowa polichromia stropów nawy i kruchty podwieżowej z 1624 r. manierystyczny ołtarz z ok. 1630 r., z późnogotyckimi rzeźbami Matki Boskiej oraz śś. Piotra i Pawła, zespół barokowych stall i ław patronackich, emporie boczne oraz chorągwie nagrobne z końca XVII w. i początku XVIII w., kute z blachy miedzianej i żelaznej.

Kościół parafialny w Użrankach

Kościół w Uźrankach jest budowlą w stylu neogotyckim, wzniesioną w 1895 r. Budowla bazylikowa, trójnawowa, z wieżą na planie kwadratu dostawioną od strony zachodniej; posadowiona na kamiennym fundamencie, murowana z cegły. Korpus oszkarpowany szkarpami uskokowymi rozdzielającymi osie; nakryty dachem dwuspadowym, pokrytym dachówką ceramiczną. Wieża nad kruchtą czterokondygnacyjna, z portalem uskokowym, flankowana szkarpami. Do pierwszych dwóch kondygnacji dostawione aneksy. W trzeciej kondygnacji wysokie okno zamknięte łukiem pełnym; w czwartej otwory dzwonnicze. Wieża nakryta hełmem stożkowym, pokrytym blachą. Prezbiterium dostawione od wschodu, z aneksem zakrystii umieszczonym w narożniku; wejście do zakrystii ujęte w dwukondygnacyjny portal zwieńczony sterczynami. Szczyt prezbiterium zwieńczony gzymsem arkadowym oraz sterczynami. Prezbiterium nakryte dachem dwuspadowym; pokrytym dachówką ceramiczną.

Ostatni obiektem z grupy dużych budowli sakralnych jest kaplica filialna pw. św. Stanisława we wsi Boże. Kaplica wzniesiona została w 1754 r. na miejscu dawnego kościoła, odnowiona w 1833 r. Budowla na planie wydłużonego prostokąta, murowana z cegły, ma kamiennym fundamencie, jednokondygnacyjna, otynkowana. Wejście od jednej ze ścian szczytowych; nad nim, w kalenicy drewniana dzwonnica-wieża, przykryta rozłożystym daszkiem sześciopłaciowym. Ściany wzdłużne analogiczne, trójosiowe, z oknami w środkowych osiach i blendami w skrajnych. Dach dwuspadowy, pokryty dachówką ceramiczną.

Kaplica filialna pw. św. Stanisława we wsi Boże

5.2.4. Budynki użyteczności publicznej

Przez budynki użyteczności publicznej należy rozumieć obiekty przeznaczone na potrzeby administracyjne, wymiary sprawiedliwości, kultury, oświaty, nauki, wychowania, opieki zdrowotnej, obsługi finansowej, handlu, gastronomii i usług. Ruralistyczne osadnictwo terenu gminy Mrągowo spowodowało, że głównymi obiektami użyteczności publicznej są dawne zajazdy i budynki szkolne. Na terenie gminy Mrągowo tę kategorię zabytków reprezentuje budynek szkolny we wsi Czerwonki. Szkoły wznoszone były od drugiej połowy XIX w. Były to zespoły zabudowań składające się z budynku głównego z pomieszczeniami klasowymi oraz mieszkaniami nauczycieli oraz zabudowy gospodarczej wykorzystywanej przez nauczycieli.

Budynek szkolny we wsi Boże

5.2.5. Zabytki techniki i przemysłowe

Na przełomie XIX i XX wieku w krajobrazie prowincji wschodniopruskiej pojawiły się budowle związane z rozwojem techniki i nowoczesnego przemysłu, przede wszystkim związanego z usługami na rzecz mieszkańców. Budowano wówczas gazownie, rzeźnie oraz zabudowania wodociągów i kanalizacji. W kolejnych latach dołączyły do nich zakłady energetyczne. Z oczywistych przyczyn powstawały one głównie w miastach. Na terenach wiejskich, obiekty związane z techniką i przemysłem powstawały głównie w zespołach folwarcznych, w których były użytkowane w ramach działalności rolniczej prowadzonej przez ich właścicieli. Duża część tego typu budynków została opuszczona, a w konsekwencji zniszczona po II wojnie światowej w związku procesem modernizacji. W ciągu kilku powojennych dekad przestały one być wykorzystywane zgodnie z pierwotnym przeznaczeniem. Dziś większość zespołów dawnej zabudowy przemysłowej nie istnieje, a te, które się zachowały nie są wykorzystywane i w większości znajdują się w złym

stanie technicznym. Na terenie gminy Mrągowo do tej kategorii obiektów należą trzy budynki kuźni znajdujących się w zespołach folwarcznych w miejscowości Boże, Budziska i Gronowo.

Nieużytkowany budynek kuźni w dawnym zespole folwarcznym we wsi Boże

5.2.6. Zabytkowe cmentarze

Pierwsze cmentarze historyczne zakładane były wokół świątyń. Ważne osoby chowano w kryptach kościelnych, pozostałych grzebano na terenie przykościelnym. Znane nam dzisiaj zabytkowe cmentarze, stanowiące element komponowanego krajobrazu, z zachowanymi nagrobkami oraz krzyżami i kwaterami nagrobnymi to świadectwo czasów najnowszych, głównie XIX i XX wieku.

Na terenie gminy Mrągowo występują cmentarze wyznaniowe: przykościelne oraz wspólnotowe (wiejskie), ewangelickie, wśród których odrębną grupą stanowią cmentarze rodowe powiązane z dawnym majątkiem ziemskim. Zabytkowe cmentarze stanowią najliczniejszą grupę obiektów zabytkowych. W gminnej ewidencji zabytków gminy Mrągowo ujęto ich 61 (na 101 wszystkich obiektów zabytkowych). Stan zachowania cmentarzy najczęściej jest niezadowalający: w latach powojennych zostały ogołocone z wartościowych nagrobków kamiennych, pod koniec XX w. zniknęły z nich krzyże żeliwne. Dodatkowo, wiele z nich ucierpiało w wyniku zacierania śladów wschodniopruskiej przeszłości. Obecnie, od kilku lat sytuacja ulega poprawie dzięki oddolnym ruchom społecznym, w ramach których dawne cmentarze są porządkowane, oczyszczane ze zbędnej roślinności, a pamięć o nich przywracana. W lepszym stanie znajdują się cmentarze położone w centrach miejscowości, w eksponowanych miejscach odwiedzanych zarówno przez mieszkańców, jak i turystów.

Krzyże nagrobne z końca XIX w. na cmentarzu ewangelickim w Szestnie

5.2.7. Zespoły dworsko-folwarczne

Wielka własność ziemska w Prusach zaczęła kształtować się w XIII w. Początkowo były to niewielkie majątki rycerskie, z rezydencjami o charakterze obronnym. Szczególnym przykładem był zamek w Szymbarku, jedyna rezydencja mieszkalna o rodowodzie średniowiecznym zachowana do czasów najnowszych (spalony w 1946 r., obecnie zachowany w stanie ruiny). O wpływach renesansu na pruską architekturę rezydencjonalną wiemy niewiele. Budowlą o cechach renesansowych był dwór w Wilkowie Wielkim (w powiecie kętrzyńskim), który wybudował Ludwik Rauter oraz pałac w Galinach (w powiecie bartoszyckim) wzniesiony przez Botho Eulenburga. Rozkwit epoki baroku to koniec XVII i pierwsza połowa XVIII stulecia. Powstawały wówczas monumentalne założenia projektowane przez wybitnych architektów, przykładowo Drogosze, Słobity, Gładysze, Kamieniec, Arklity oraz budowle o skromniejszych i prostszych formach, które nawiązywały do ducha baroku klasycyzującego. Jednak najpowszechniejszym typem wiejskiej siedziby, który wykształcił się w Prusach w XVIII w. i przetrwał do końca prowincji był niewielki, parterowy, jednokondygnacyjny dwór, przykryty dachem czterospadowym lub naczółkowym, często wzbogacony o ryzalit, ganek bądź werandę. Był to najbardziej popularny wzorzec miejscowej architektury rezydencjonalnej. Przez cały XIX i XX w. powstawały wznoszone według tego schematu siedziby rodowe. Na terenie gminy Mrągowo do tego typu obiektów należą dwory w Bożem i Szestnie. Znacznie skromniejszą formę, niewiele różniącą się od okazałych domów wiejskich, mają dwory w Popowie Salęckim, Dobroszewie i Gronowie.

Znaczna część dworów nie przetrwała do dnia dzisiejszego. Wiele obiektów, pomimo uregulowanego stanu własności, nieremontowana i nieużytkowana, niszczeje i ulega degradacji. Podobnie wygląda sytuacja

towarzyszącej dworom zabudowy folwarcznej. Wykorzystywana w okresie powojennym przez Państwowe Gospodarstwa Rolne, w późniejszym okresie często nieużytkowana, jednak prawie zawsze nieremontowana, niszczeje. Poważnym problemem w przypadku ochrony założeń dworsko-folwarcznych jest ich obecna struktura własnościowo-funkcjonalna. Zespoły, które wcześniej stanowiły integralną całość architektoniczno-krajobrazową, złożoną z rezydencji, obiektów folwarcznych i zieleni komponowanej, znajdujących się w ręku jednego właściciela, bardzo często funkcjonują obecnie jako odrębne jednostki. W takim wypadku możliwa jest ochrona pojedynczych obiektów architektury, jednak szans na ochronę pozbawione są całe zespoły wraz z ich walorami widokowo-kompozycyjnymi. Często prowadzi to do degradacji i niszczenia walorów zabytkowych i krajobrazowych tych zespołów.

Dwór w zespole dworsko-folwarcznym we wsi Boże

5.2.8. Zespoły zieleni

Do zabytkowych zespołów zieleni na terenie gminy Mrągowo zaliczamy parki będące częścią założeń dworsko-folwarcznych oraz aleje przydrożne. Stan tych obiektów jest różny. Reliktowo zachowane są parki krajobrazowe w Brodzikowie, Dobroszewie i Gronowie. W lepszym stanie są parki w Bożem, Budziskach, Notyście Wielkim, Popowie Salęckim i Szestnie. Zły stan zachowania tych założeń wynika z wielu dekad zaniedbań w czasach powojennych, gdy dawne zespoły folwarczne wykorzystywane były przez Państwowe Gospodarstwa Rolne. Parki pozostawały wówczas bez opieki, dziczały i były traktowane jako zasób drewna opałowego. Współcześnie, ich układy przestrzenne są słabo czytelne albo całkowicie zatarte.

Wzdłuż dróg gminy Mrągowo na początku XX w. sadzone były aleje przydrożne mające wiele funkcji gospodarczych i ochronnych. Znaczna część z nich przetrwała, jednak współcześnie są one zagrożone

modernizacjami dróg i związanymi z tym wycinkami przydrożnych drzew. Na terenie gminy ochroną objętych jest dziewięć odcinków alei przydrożnych o wybitnych walorach krajobrazowych i zabytkowych.

5.2.9. Zabytki ruchome oraz zabytki w zbiorach muzealnych

W świetle obowiązujących przepisów zabytek ruchomy to przedmiot, jego części lub zespół, będący dziełem człowieka lub związany z jego działalnością i stanowiący świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Do rejestru zabytków zabytek ruchomy wpisuje się na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Centralną ewidencją zabytków ruchomych prowadzi Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

Zabytki ruchome na terenie gminy Mrągowo znajdują się w obiektach sakralnych, stanowiąc wyposażenie kościołów i kaplic. Wykaz zabytków ruchomych z terenu gminy Mrągowo znajduje się w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie. Ze względów bezpieczeństwa, szczegółowe wykazy zabytków ruchomych znajdujących się na terenie gminy mogą być udostępniane jedynie osobom upoważnionym.

Na terenie gminy Mrągowo nie działają muzea (zorganizowane lub w organizacji) figurujące z wykazie muzeów prowadzonym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

5.2.10. Zabytki archeologiczne

Zabytek archeologiczny to „zabytek nieruchomy będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”.

Podziału zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych) można dokonywać stosując różne kryteria, takie jak chronologia bądź funkcja. Z uwagi na problemy ochrony konserwatorskiej oraz wszelkiego rodzaju zagrożenia należy stosować podział na:

- stanowiska płaskie (cmentarzyska, osady, obozowiska) – jest to najtrudniejsza grupa stanowisk jeżeli chodzi o ich ochronę z uwagi chociażby na miejsce ich zalegania – przeważnie na obszarach podlegających różnym działaniom inwestycyjnym oraz działalności rolniczej;
- stanowiska o własnej formie terenowej (grodziska, strażnice, wały, kurhany, kopce). Są one przeważnie dobrze widoczne w terenie i znane lokalnym społecznościom. Mimo to również ten rodzaj stanowisk podlega działaniom destrukcyjnym;
- nawarstwienia kulturowe w obrębie starych miast, układów urbanistycznych i ruralistycznych.

Województwo warmińsko-mazurskie, jeżeli chodzi o formy zagrożenia jak też ich intensyfikację, nie odbiega w sposób zasadniczy od innych regionów. Oprócz naturalnej erozji podłoża glebowego, będącej czynnikiem praktycznie niezależnym od człowieka, występują zagrożenia, których człowiek jest głównym inicjatorem i jednocześnie sprawcą, a do których z pewnością należą: erozja i niszczenie stanowisk na skutek głębokiej orki

na terenach rolniczych; działania inwestycyjne związane z budową i rozbudową współczesnej infrastruktury (systematyczne poszerzanie zabudowy zarówno w obrębie przestrzeni miejskich, jak też i wiejskich, budowa i modernizacja dróg, rozwój przemysłu i turystyki); coraz intensywniejszy i zakrojony na szeroką skalę proces nielegalnych poszukiwań z użyciem wykrywaczy metalu, często o charakterze komercyjnym i kolekcjonerskim, powodujący w wielu wypadkach całkowite zniszczenia stanowisk do tej pory niezagrażonych; coraz intensywniejsza eksploatacja surowców naturalnych (żwiru, piasku, itp.), w niektórych przypadkach przebiegająca w sposób nielegalny.

Na terenie gminy Mrągowo znajdują się 252 stanowiska archeologiczne o zróżnicowanej chronologii. Ich zestawienie zamieszczono w aneksie nr 3.

W myśl art. 6 pkt. 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Aktualnie zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych w miastach są wszelkie inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno-budowlanych. Wysoki stopień zurbanizowania miasta nakazuje szczególną ochronę pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych w jego obrębie.

5.2.11. Dziedzictwo niematerialne

Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest jedną z podstaw kształtowania tożsamości społeczeństwa, społeczności regionalnych i lokalnych oraz jednostek. Przetrawianie dziedzictwa niematerialnego jest warunkiem zachowania zróżnicowania kulturowego, szczególnie we współczesnym, globalizującym się państwie. Wartość niematerialnego dziedzictwa kulturowego dostrzeżona została przez UNESCO, które w 2003 r. uchwaliło Konwencję w sprawie ochrony tego dziedzictwa, opracowując jednocześnie jego spójną definicję:

„Niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Dla celów niniejszej Konwencji, uwaga będzie skierowana wyłącznie na takie niematerialne dziedzictwo kulturowe, które jest zgodne z istniejącymi instrumentami międzynarodowymi w dziedzinie praw człowieka, jak również odpowiada wymogom wzajemnego poszanowania między wspólnotami, grupami i jednostkami, oraz zasadom zrównoważonego rozwoju.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe, w rozumieniu Konwencji UNESCO, przejawia się między innymi w następujących dziedzinach:

- a) tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- b) sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne;
- c) zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne;

- d) wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
- e) umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Wyodrębnione przez UNESCO dziedziny zostały po wejściu w życie Konwencji w naszym kraju w dniu 16 sierpnia 2011 r. przeformułowane przez Działający przy Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Zespół ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego definiując polskie dziedzictwo niematerialne jako:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- praktyki społeczno-kulturowe,
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata,
- wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Głównym składnikiem niematerialnego dziedzictwa kulturowego są przekazane nam przez przeszłe pokolenia nieuchwytnie przejawy tego, co tworzy naszą grupową, narodową, etniczną bądź religijną tożsamość. Do zjawisk tych należą praktyki, wiedza, wyobrażenia, idee i wartości, umiejętności, przekazy, ale też związane z nimi przedmioty czy też miejsca. Wiedza na ten temat została nam przekazana przez naszych dziadków, rodziców, w szkole, w trakcie świąt i uroczystości.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest z jednej strony tradycyjne, z drugiej zaś współczesne i żywe, stanowiąc konglomerat odziedziczonych tradycji przeszłości, ale także współcześnie, twórczo przekształcanych praktyk, w których uczestniczymy jako przedstawiciele różnych grup społecznych i kulturowych. Zjawiska niematerialnego dziedzictwa kulturowego ewoluują w odpowiedzi na zmieniające się otoczenie stanowiąc ogniwo łączące naszą teraźniejszość z przeszłością naszych przodków i przyszłością naszych dzieci. Tak długo jak w żywych, zmieniających się przejawach dziedzictwa niematerialnego pozostanie ten sam rdzeń znaczeniowy kodujący nasz system wartości tak długo przetrwa nasza tożsamość.

Biorąc pod uwagę odmienną krajobrazową oraz uwarunkowania historyczne terenu województwa warmińsko-mazurskiego, został stworzony po 1945 r., obecnie uznawany już za tradycyjny, podział na trzy części. Pierwszy region to Powiśle, druga kraina to historyczna Warmia, trzecia to Mazury. Wydarzenia II wojny światowej stały się przyczyną wymiany ludności. Obecnie brak jest zwartych grup dawnych mieszkańców, którzy mogliby przedłużyć dawną bogatą kulturę niematerialną. Na ich miejsce napłynęli mieszkańcy Kresów Wschodnich, przede wszystkim z terenów Wileńszczyzny i Grodzieńszczyzny. Południową część regionu w zwartych grupach zasiedlili mieszkańcy sąsiednich Kurpiów oraz północnego Mazowsza. W wyniku Akcji Wisła, przede wszystkim północne części regionu, zasiedliła ludność ukraińska, która została zmuszona do opuszczenia Polski południowo-wschodniej. Osiedleńcy przenieśli na Warmię i Mazury swoje zwyczaje i tradycje. Przy muzeach, ośrodkach i domach kultury skupiają się liczni twórcy ludowi oraz działają zespoły kultywujące tradycje ludowe. Działalność ta jest efektem zróżnicowania etnograficznego regionu. Według ogólnopolskiej bazy danych prowadzonych przez Stowarzyszenie Twórców Ludowych, na terenie Warmii i Mazur odnotowanych jest 430 twórców zajmujących się malarstwem, rzeźbą, ceramiką, kowalstwem, plecionkarstwem, haftem, koronkarstwem, tkactwem, krawiectwem, plastyką obrzędową. Dla kultywowania wartości kultury niematerialnej wnoszonej przez te grupy konieczne jest wsparcie działań prowadzonych przez różne placówki oraz stwarzanie warunków sprzyjających dalszemu

rozwojowi. Konieczne jest zintensyfikowanie opieki i doradztwa merytorycznego nad funkcjonującymi na terenie województwa warmińsko-mazurskiego zespołami folklorystycznymi oraz twórcami ludowymi. Najistotniejsza jednak jest regularna opieka nad często ostatnimi świadkami dawnej tradycji subregionalnej.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Formami ochrony zabytków w Polsce są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
 - 1 a) wpis na listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Obejmowanie ochroną prawną obiektów zabytkowych poprzez wpis do rejestru zabytków reguluje ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przy czym zgodnie z art. 140 oraz 142 w/w ustawy zachowują swoją ważność decyzje wydane na mocy przepisów obowiązujących przed 2003 rokiem, to jest rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami oraz ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i muzeach. Procedurę w sprawie wpisu do rejestru zabytków, jak każdą inną sferę działania WUOZ, określają przepisy ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego.

Zgodnie z art. 9 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego, bądź użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. W przypadku współwłasności jako załącznik do wniosku wymagana jest pisemna zgoda wszystkich właścicieli wyrażona w przedmiotowej sprawie, decyduje to uznaniu jego skuteczności. Na podstawie art. 9 ust. 2 ustawy do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru. Wpisu otoczenia (nie będącego używając obrazowego określenia - zabytkiem samym w sobie) dokonuje się w celu umożliwienia skutecznej ochrony wartości widokowych zabytkowych obiektów oraz ich ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Bezwzględnie zgody właściciela wymaga wpisanie do rejestru zabytku ruchomego (art. 10 ust. 1). Jednakże, w myśl art. 10 ust. 2 ustawy wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Prawo do zgłaszania wniosku o wpis do rejestru zabytków mają także organizacje społeczne zajmujące się statutowo ochroną dziedzictwa i środowiska kulturowego. Jedynie w przypadku uznania wniosku za uzasadniony organ administracji publicznej wszczyna postępowanie z urzędu (art. 31 KPA).

W postępowaniu stroną jest każdy (osoba fizyczna i prawna), czyjego interesu prawnego lub obowiązku dotyczy postępowanie albo kto żąda czynności organu ze względu na swój interes prawny lub obowiązek (art.

28 KPA). Jako dowód w postępowaniu należy dopuścić wszystko, co może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy, a nie jest sprzeczne z prawem. W szczególności dowodem mogą być dokumenty, zeznania świadków, opinie biegłych oraz w odniesieniu do zabytków przede wszystkim - oględziny (art. 75 KPA). W przypadku braku wniesienia odwołania od decyzji (a zatem na podstawie ostatecznej i wykonalnej decyzji) dokonywany jest wpis do księgi rejestru zabytków. Rejestr prowadzony jest w formie odrębnych ksiąg, oznaczonych literami: A - dla zabytków nieruchomych, B - dla zabytków ruchomych, C - dla zabytków archeologicznych (ten ostatni dopiero od 2000 r.). Wpis do rejestru zabytków jest trwałą zmianą w charakterze nieruchomości, rodzącą określone prawa i obowiązki (por. art. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), z tego też względu powinien on być ujawniany również w katastrze nieruchomości oraz w księdze wieczystej. Czynność ta dokonywana jest na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków (zgodnie z art. 9 ust. 4 i 5 ustawy). Artykuł 6 ust 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa co może być przedmiotem ochrony, ale nie zawiera katalogu obiektów, które mogą być wpisane do rejestru zabytków. Jest to wyliczenie przykładowe, a zawarte w tym artykule stwierdzenie w szczególności wskazuje wyraźnie na możliwość rozszerzającej interpretacji. Oznacza to, że przedmiotem wpisu może być każdy obiekt, istniejący w jakiegokolwiek formie fizycznie postrzegalnej. Nie można więc wpisać rzeczy, których istnienie jest przypuszczalne lub prawdopodobne, ale nie udowodnione, uwaga ta ma zasadnicze znaczenie dla postępowania w sprawie wpisu obiektów archeologicznych tzw. warstw kulturowych przed ich ujawnieniem w drodze wykopalisk. W myśl ust 2 w/w art. obowiązującej ustawy do rejestru zabytków ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nawy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej. Definicję legalną zabytku zawiera art. 3 pkt. 1 ustawy. Mówi ona, iż zabytek to ruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Powyżej cytowana definicja zawiera nieostre pojęcie wartości. Na rozumienie, iż musi to być wartość szczególna (ponadprzeciętna) wskazuje konieczność przedłożenia interesu społecznego nad - prawnie równorzędny - interes strony. Ustawa nie normuje również w sposób wystarczający pojęcia minionej epoki, którą potocznie wydaje się być wszystko co wydarzyło się przed naszym urodzeniem, a ściślej urodzeniem najstarszego żyjącego człowieka. Pomocna w tym przypadku jest definicja encyklopedyczna epoki mówiąca, iż terminem tym określa się okres obejmujący pewne stadium procesu dziejowego, związany z panowaniem określonych stosunków politycznych, gospodarczych, społecznych lub kulturalnych (Encyklopedia Powszechna, 1995). Zatem obecnie mamy możliwość uznania za zabytek obiekty powstałe do okresu socrealizmu włącznie. W odniesieniu do zabytków ruchomych, komentując art. 51 ustawy (ustalający potencjalnie rejestrowy wiek dla zabytku na nie mniej niż 50 lat dla obiektu techniki, a ściślej środka transportu i 50 - 150 lat dla pozostałych zabytków ruchomych) stwierdzić należy, iż w zasadzie nie dokonuje on przesunięcia granicy czasowej, stanowi jedynie w przypadku zaistnienia ściśle określonych okoliczności wymienionych w kolejnych punktach przepisu o braku konieczności uzyskania pozwolenia na wywóz za granicę dla niektórych obiektów zabytkowych lub posiadających cechy zabytku, a także nie zabytkowych lecz będących dobrami kultury współczesnej.

Na terenie gminy Mrągowo znajduje się 36 obiektów zabytkowych objętych ochroną prawną przez wpis do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego. Dwa z nich nie istnieją (chałupy w Polskiej Wsi nr 15 i Wyszemborku nr 7), jednak pozostają ujęte w gminnej ewidencji zabytków do czasu wykreślenia go z rejestru decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Drugą formą prawnej ochrony zabytków w Polsce jest uznanie za pomnik historii. Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnym znaczeniu dla kultury i narodu polskiego. Uznanie za pomnik historii ustanawiane jest przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Treść rozporządzenia powinna zawierać omówienie szczególnych cech zabytku świadczących o jego najwyższej wartości, określać jego granice oraz zawierać mapę z lokalizacją i otoczeniem.

Pomniki historii ustanawiane są w Polsce od 1994 r. Do dzisiaj status ten otrzymało 129 obiektów zabytkowych. Lista ta powiększana jest sukcesywnie z roku na rok. Za pomnik historii mogą zostać uznane różne kategorie obiektów zabytkowych takie jak obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne i ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne.

Żaden z obiektów zabytkowych zlokalizowanych na terenie gminy Mrągowo nie został dotąd uznany za pomnik historii.

Trzecią formą ochrony prawnej zabytków w Polsce jest ustanowienie parku kulturowego. Zgodnie z brzmieniem przepisu artykułu 3 pkt. 14 i 16 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Powszechnie wiadomym jest, że wszelkie dzieła człowieka „dzieją się” na tle uwarunkowań przyrodniczych, bądź wyraźnie widocznych w przypadku krajobrazu otwartego czy wiejskiego – poza miastami i osadami, bądź występujących jako „elementy” w przypadku krajobrazu miasteczek czy miast. Ta zależność tworzy integralną strukturę przestrzenną, na którą składają się: płaszczyzny (lasy, łąki, grunty orne, zbiorniki wodne), ciągi (rzeki, strumienie, drogi, granice), i punkty (obiekty kulturowe i przyrodnicze). Stąd też park kulturowy jest formą ochrony obejmującą określony obszar krajobrazu kulturowego oraz wyróżniające się krajobrazowo tereny z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Park kulturowy jest powoływany przez radę gminy / miasta po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Parki obejmujące obszary kilku dmin mogą być ustanawiane wspólnie przez gminy bądź związek gmin. W uchwale powołującej park kulturowy zawiera się nazwę parku, sposób ochrony dziedzictwa kulturowego oraz opisuje zakazy i ograniczenia związane z prowadzeniem robót budowlanych, różnego rodzaju działalnością, w tym rolniczą i przemysłową, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych oraz umieszczania znaków niezwiązanych bezpośrednio z samym parkiem.

Na terenie gminy Mrągowo nie ustanowiono jak dotąd parku kulturowego.

Czwartą formą prawnej ochrony zabytków w Polsce jest ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji

o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Kształtowanie i prowadzenie polityki przestrzennej na terenie gminy należy do jej zadań własnych (art. 3 ust 1. ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym). Realizacji tego zadania służą: studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. W myśl tej ustawy, w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się między innymi, „wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków”, a opracowywanie projektów (...) studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego jest projektowaniem zagospodarowania przestrzennego, w rozumieniu art. 2 ust. 3 oraz art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 15 grudnia 2000 r. o samorządach zawodowych architektów, inżynierów budownictwa oraz urbanistów.

Organy ochrony zabytków mają obowiązek wydania, ustawowo wymaganych, wniosków konserwatorskich do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Celem opracowania i wydania tych wniosków jest umożliwienie samorządom gminnym realizacji obowiązku wprowadzenia do opracowań planistycznych zasad ochrony wartości zabytkowych obiektów i obszarów w zakresie wymaganym dla właściwej ochrony i opieki nad zabytkami na obszarze objętym granicami opracowania. Równocześnie dla organu sporządzającego plan, na który ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym w art. 7 ust. 1 pkt 9 nakłada obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego, zagadnienia związane z ochroną i opieką nad zabytkami stanowią istotny obszar działania, a zapisy dotyczące ich rozstrzygnięcia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego posiadają rangę prawa miejscowego. Jest to szczególnie istotne ze względu na to, że dziedzictwo kulturowe i zabytki są nie tylko materialnymi i niematerialnymi śladami przeszłości, lecz także cennymi elementami krajobrazu kulturowego, przyczyniającymi się do kształtowania atrakcyjnego, jedyne w swoim rodzaju, przyjaznego otoczenia człowieka, zachowania tożsamości lokalnej i więzi społecznych.

Ustanowienie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego obejmuje lokalne formy architektury, reprezentowane przez obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, kompozycje przestrzenne o walorach zabytkowych wyznaczaną w ustanowionych w planie strefach ochrony konserwatorskiej, w tym obszarów o szczególnych walorach krajobrazowych, wykluczonych z lokalizacji inwestycji, które mogą mieć negatywny wpływ na krajobraz. Wyznaczone w planie strefy ochrony konserwatorskiej powinny obejmować przede wszystkim ochronę historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego, zespołu budowlanego, ekspozycji zabytku lub historycznej panoramy, krajobraz kulturowego, stanowiska archeologicznego i otoczenia zabytku.

Gmina Mrągowo posiada opracowane studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz 59 obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. We wszystkich tych dokumentach zawarte zostały odpowiednie zapisy dotyczące ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 22 ust 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w gminnej ewidencji zabytków, prowadzonej przez organy samorządu terytorialnego, powinny być ujęte zabytki nieruchome: wpisane do rejestru zabytków, znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji oraz inne zabytki wyznaczone przez wójta/burmistrza/prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Ustawa stanowi zatem możliwość wyznaczenia przez organ samorządu zabytku nieruchomego przewidzianego do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, jednakże nakazuje aby dokonać tego w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków nie podlega ograniczeniom czasowym, gdyż obie wojewódzka i gminna - mają otwarty charakter. Zgodnie ze stanowiskiem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, wyrażonym w piśmie z dnia 18 grudnia 2012 roku, zarówno założenie gminnej ewidencji, jak i wprowadzenie zmian w tejże, oznacza dla organu gminy konieczność wydawania stosownych zarządzeń. Przepisy prawa nie przewidują wprost obowiązku informowania właścicieli i posiadaczy zabytków o ujęciu go w gminnej ewidencji zabytków, fakt włączenia do tejże powinien być podany do publicznej wiadomości w sposób przyjęty w danej gminie. Oznacza to spełnienie zasady informowania obywateli o działaniach organów, które mają wpływ na ich prawa i obowiązki. Zarządzenia Prezydenta dotyczące zmian wprowadzanych w Gminnej ewidencji zabytków publikowane są w Biuletynie Informacji Publicznej.

W Polsce powojennej pierwsze prace inwentaryzacyjne zakrojone na szeroką skalę miały miejsce na przełomie lat 50. i 60. XX w. Powstała wówczas ewidencja obejmowała, w formie tzw. kart zielonych około 35.000 zabytków, podzielonych następnie na pięć grup 0 i od I do IV. W krótkim czasie zaniechano stosowania tej kontrowersyjnej klasyfikacji, mającej swe odzwierciedlenie w systemie dotacji prac konserwatorskich oraz pociągającej za sobą rozbiórki obiektów zaliczonych do grup niższych. W 1975 roku opracowano nowy wzór karty ewidencyjnej. Określana potocznie mianem karty białej obowiązuje, z pewnymi modyfikacjami, do dziś. Bardziej rozbudowane przez co czasochłonne działania ewidencyjne zostały uzupełnione tzw. kartami adresowymi. Przygotowywane w formie fiszek katalogowych miały umożliwić szybkie rozeznanie w zasobach zabytkowych i do dziś są często jedyną dokumentacją sporządzoną dla zabytku. Obok karty ewidencyjnej przyjętej dla zabytków architektury i budownictwa sporządzane są również ewidencje zabytkowych założeń zieleni

i założeń cmentarnych, zespołów budowlanych i układów urbanistycznych, stanowisk archeologicznych (tzw. karta KEZA) oraz zabytków ruchomych, w tym zabytków techniki i instrumentów muzycznych. Sporządzane są zawsze w kilku egzemplarzach, a przynajmniej w dwóch: przechowywanym w archiwach urzędów konserwatorskich oraz archiwum Narodowego Instytut Dziedzictwa (NID). W myśl przepisów częściowe tj. wojewódzkie zbiory kart ewidencyjnych współtworzą centralną, ogólnokrajową ewidencję zabytków, której depozytariuszem jest NID (w imieniu Generalnego Konserwatora Zabytków).

Regulacje obecnie obowiązującego Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2019 poz. 1886) wprowadzają rozróżnienie

dokumentacji ewidencyjnej dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków oraz dla zabytku nie wpisanego do rejestru zabytków, pomimo iż zbiory te w praktyce zazębiają się (przykładowo zabytek włączony do wojewódzkiej ewidencji może być wpisany do rejestru zabytków). Natomiast dokumentacja dla zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków nieruchomości wykonywana jest na zlecenie samorządu w formie karty adresowej zabytku.

Zbiór kart ewidencyjnych systematycznie powiększa się, jednocześnie część dokumentacji zyskuje walor wyłącznie archiwalny, gdyż wartości zabytkowe nie są niezmiennie i mogą ulec znacznemu zmniejszeniu lub zostać utracone wraz z całkowitym zniszczeniem zabytku, jak i podważone wskutek nowych ustaleń naukowych. Tym samym, obowiązek umieszczenia zabytku włączanego do wojewódzkiej ewidencji zabytków w ewidencji gminnej winien być weryfikowany bieżącymi ustaleniami. Z kolei wyłączenie karty ewidencyjnej ze zbioru kart współtworzących wojewódzką ewidencję przechowywanych w archiwum zakładowym Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie jest wyłącznie czynnością materialno techniczną, będącą następstwem stwierdzenia całkowitego zdegradowania zabytku pod względem technicznym, potwierdzonego ekspertyzą, bądź daleko idących, samowolnych przekształceń skutkujących utratą wartości zabytkowych (artystycznych, historycznych lub naukowych).

Aktualnie obowiązująca gminna ewidencja zabytków gminy Mrągowo zaktualizowana została w 2024 r. Obejmuje ona wszystkie obiekty zabytkowe objęte ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego oraz obiekty z wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także stanowiska archeologiczne.

Gminna ewidencja zabytków stanowi zbiór otwarty. W przyszłości możliwe będzie jej uzupełnienie poprzez włączenie do niej obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków decyzją Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub których karty ewidencyjne zostaną włączone do wojewódzkiej ewidencji zabytków zarządzeniem Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zgodnie

z rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Kwestia wartościowania dziedzictwa kulturowego i zabytków jest rozważana przez specjalistów od wielu lat. Zagadnieniu temu poświęcono niezliczoną liczbę wystąpień, artykułów i publikacji, nie dochodząc do wiążących wniosków. W trakcie dyskusji opracowano kilka schematów wartościowania zabytków, które w dalszym ciągu są dyskutowane. Najszerzej do tematu nadawania wartości obiektom zabytkowym podszedł M. T. Witwicki¹ proponując pięć kryteriów oceny:

1/ ocena wartości historycznej - autentyczność substancji, funkcji i formy; materialne odzwierciedlenie historii; wartość dokumentu historii;

¹ M. T. Witwicki, *Kryteria oceny wartości zabytkowej obiektów architektury jako podstawa wpisu do rejestru zabytków*, Ochrona Zabytków, 2007, Nr 1.

- 2/ ocena wartości artystycznej - bogactwo form; wartości stylowe; wartości twórcze; rola w zespole; wartości estetyczne;
- 3/ ocena wartości naukowej - wartość świadka / dokumentu dziejów; wartość obiektu jako przedmiotu badań; wartość edukacyjna (dydaktyczna);
- 4/ ocena wartości niematerialnych - wartość emocjonalna przeżyć religijnych; wartość tradycji historycznej; wartość symbolu; wartość emocji estetycznych;
- 5/ dodatkowe kryteria oceny - ocena stanu technicznego, ocena wartości użytkowej, wartość miejsca obiektu w regionie, wartości historyczne w świetle interesu społecznego.

Przywołane kryteria jako jedne z nielicznych uwzględniają nie tylko materialne aspekty wartościowania dziedzictwa, ale także wartości ulotne, jak emocje mieszkańców łączące się z konkretnymi obiektami.

Wartościowanie dziedzictwa i wskazywanie, które obiekty powinny zostać objęte ochroną prawną a które przez pozbawienie tej ochrony mogą być skazane na unicestwienie jest kwestią niezwykle trudną. Jak wskazują specjaliści NID, z analizy wpisów do rejestru zabytków, prowadzonej od wielu lat przez tę instytucję wynika, że zapisy tych decyzji w przeważającej liczbie nie odzwierciadlają i nie opisują jednoznacznie rzeczywistych wartości zabytku, przesądzających o objęciu go ochroną. Nieprecyzyjne opisy przedmiotu i zakresu ochrony, sporządzane przez kolejne dziesięciolecia w oparciu o zmienne kryteria oceny wartości zabytkowej, a niekiedy w ogóle nie wymieniające, co podlega ochronie, generują wiele problemów związanych z bieżącą działalnością konserwatorską. Dotykają one zarówno urzędów ochrony zabytków, które w zależności od indywidualnego podejścia wojewódzkiego konserwatora zabytków lub kierownika delegatury stosują różne kryteria ocen, a tym samym dyktują zróżnicowane zasady postępowania, jak i po stronie właścicieli i użytkowników zabytków, którzy wprawdzie na ogół dysponują decyzją o wpisie do rejestru zabytków, lecz często nie są świadomi wartości, jakie przedstawia zabytek i co faktycznie powinno podlegać prawnej ochronie.

W przeszłości, tuż po zakończeniu II wojny światowej, władze części polskich miast, wspierane przez specjalistów w zakresie ochrony zabytków stanęły przed zadaniem i koniecznością podjęcia decyzji w sprawie odbudowy miast, nie tylko domów, urzędów, fabryk i innych elementów infrastruktury, lecz także obiektów dziedzictwa kulturowego, które konstituowały tożsamość mieszkańców. Najlepiej charakteryzują podjęte wówczas decyzje słowa Jana Zachwatowicza, architekta, profesora Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej:

„...Poczucie odpowiedzialności wobec przyszłych pokoleń domaga się odbudowy tego, co nam zniszczono, odbudowy pełnej, świadomej tragizmu popełnianego fałszu konserwatorskiego... Sprawa zabytków jest podstawowym zagadnieniem społecznym — zagadnieniem kultury narodu. Nie możemy wobec nich stosować jednostronnie abstrakcyjnej teorii, musimy uwzględnić potrzeby dnia dzisiejszego...”².

Kierując się dobrem nadrzędnym jakim jest tożsamość mieszkańców podjęto wówczas decyzję o rekonstrukcji wielu obiektów zabytkowych. Według zasad współcześnie stosowanych kryteriów „dawności” i „oryginalności” substancji zabytkowej, obiekty te nie spełniałyby definicji zabytków. W tym przypadku

² J. Zachwatowicz, O polskiej szkole odbudowy i konserwacji zabytków, *Ochrona Zabytków* 34/1-2 (132-133), 1981, s. 8.

najważniejsze stały się przesłanki niemierzalne, wartość emocjonalna oraz tradycji historycznej, a także symboliczna wartość tych obiektów jako sztandarowych zabytków miasta.

Mając świadomość wymienionych wyżej problemów, przy braku innych przesłanek powszechnie przyjmuje się, że największe znaczenie dla miasta, wsi czy regionu mają zabytki objęte ochroną prawną – pomniki historii lub obiekty wpisane do rejestru zabytków.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Stan obecny i perspektywy ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze gminy Mrągowo podsumowane zostały w układzie słabych i mocnych stron oraz szans i zagrożeń w tej dziedzinie. Analiza SWOT jest jednym z elementarnych narzędzi diagnostycznych opisujących stan obecny analizowanego obszaru. Składa się z opisu jego czterech elementów: mocnych i słabych stron – czyli pozytywnych i negatywnych warunków wewnętrznych oraz szans i zagrożeń – czyli pozytywnych i negatywnych uwarunkowań zewnętrznych. Prezentowana analiza stanowi podstawę do opracowania zasadniczych kierunków działania w zakresie opieki nad zabytkami gminy.

Tabela 1. Analiza SWOT dla terenu gminy Mrągowo

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
- atrakcyjna lokalizacja terenu gminy; - bliskość miasta Mrągowo jako stolicy powiatu, co przekłada się na zainteresowanie władz samorządowych różnych szczebli; - postrzeganie terenu gminy jako atrakcyjnego produktu turystycznego, zarówno dzięki substancji zabytkowej, jak też walorom przyrodniczym; - uwzględnienie zagadnień dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych i planistycznych gminy; - pozytywne nastawienie władz gminy i regionu oraz mediów do zagadnień związanych z dziedzictwem kulturowym; - stosunkowo duża ilość obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków; - funkcjonowanie gminnej ewidencji zabytków; - duży potencjał organizacji pozarządowych prowadzących działalność na rzecz opieki nad zabytkami; - prowadzenie zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych, w tym w zakresie edukacji artystycznej, kulturowej, historycznej, ekologicznej; - posiadanie znacznego zasobu zabytków nieruchomych, ukazujących dziedzictwo kulturowe gminy.	- nowa zabudowa w części nienawiązująca do pierwotnego układu zabudowy (brak harmonii); - średni lub zły stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych; - przypadki zaniedbania porządku w obrębie niektórych zabytkowych posesji, co obniża ich estetykę i pozytywny odbiór; - przypadki wprowadzania niewłaściwych materiałów do prac konserwatorsko-budowlanych; - brak dostatecznych środków finansowych na konserwację i rewaloryzację obiektów zabytkowych; - niedostateczna świadomość społeczna wartości i potrzeby chronienia zasobów kulturowych.
SZANSE	ZAGROŻENIA
- stała poprawa jakości środowiska naturalnego; - możliwości w pozyskiwaniu środków finansowych z różnych źródeł; - postępujący rozwój inicjatyw lokalnych organizacji pozarządowych mających w swym polu działania między innymi troskę o dziedzictwo kulturowe; - upowszechnianie edukacji nastawionej na poszanowanie zabytków i ich prawidłową ochronę z zachowaniem wartości kulturowych; - funkcjonowanie zabytków w kontekście atrakcyjnego środowiska przyrodniczego; - korzystanie z pozytywnych doświadczeń innych miast i regionów; - wykorzystanie mediów w edukacji nastawionej na ochronę zabytków i krajobrazu.	- niestabilność i luki legislacyjne zarówno w sferze finansowej, jak też ochrony zasobów kulturowych; - nadmierna komercjalizacja w sferze zabytków; - częste jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: bądź poprzez pryzmat ich komercyjnego wykorzystania lub też jedynie jako zasobu historycznego; - wciąż niezadowalający stan usług towarzyszących turystyce; - dokonywanie wtórnych podziałów i parcelacji obiektów zabytkowych, szczególnie zacieranie dróg prowadzących do zabytkowych cmentarzy; - niedostatek mechanizmów promujących działania na rzecz ochrony, konserwacji i rewaloryzacji zabytków.

Źródło: opracowanie własne

7. Założenia programowe gminnego programu opieki nad zabytkami

W założeniach programowych i działaniach programu powinna zostać uwzględniona specyfika gminy Mrągowo wynikająca z jej położenia, historii, przemian społecznych i gospodarczych. Wspieranie rozwoju gminy z poszanowaniem dziedzictwa kulturowego powinno być podstawą obecnych i przyszłych działań, tak aby teren gminy był miejscem atrakcyjnym i przyjaznym, zarówno dla mieszkańców jak i przyjezdnych.

Założeniami programu opieki nad zabytkami są:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania gminy;
- uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego problematyki historycznego sąsiedztwa i form zabudowy tradycyjnej oraz egzekwowanie nawiązania w nowych budynkach do lokalnych form i materiałów;
- uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego ochrony krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z założeniami urbanistycznymi i ruralistycznymi na terenie gminy;
- skuteczne stosowanie i wykorzystywanie form prawnej ochrony zabytków;
- wdrażanie instrumentów finansowych prowadzących do skutecznej poprawy stanu zabytków.

7.1. Priorytety programu opieki

Sprawowanie opieki nad zabytkami przez władze samorządowe różni się od działań podejmowanych przez indywidualnych właścicieli zabytków lub społecznych opiekunów zabytków. Przede wszystkim istniejące uwarunkowania prawne dają możliwość kreowania polityki gminnej w stosunku do obiektów zabytkowych i uprawniają organy samorządowe do podejmowania działań o odmiennym charakterze niż typowa dla właścicieli troska o utrzymanie obiektów zabytkowych w jak najlepszym stanie. Władze samorządowe ze względu na prawny obowiązek ochrony wartości społecznie istotnych posiada instrumenty prawne umożliwiające budowanie i poszerzanie świadomości społecznej dotyczącej ochrony i opieki nad lokalnym dziedzictwem kulturowym. Ponadto poprzez prowadzone działania ma możliwość wskazywania kierunków rozwoju w stosunku podmiotów prywatnych posiadających obiekty zabytkowe i kreowania polityki promocyjnej budującej wizerunek i prestiż gminy jako miejsca atrakcyjnego turystycznie, nasyconego dziedzictwem kulturowym o indywidualnym i unikalnych charakterze. Wobec powyższego objęcie należyłą opieką zabytków stanowi jeden z istotnych aspektów działalności lokalnego samorządu.

Na potrzeby gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Mrągowo na lata 2024-2027 wyznacza się trzy podstawowe priorytety, które poprzez realizowane w ich ramach działania wypełniają cele ustawowe dla opracowywania gminnych programów opieki nad zabytkami. Są to:

Priorytet I

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

Priorytet II

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Priorytet III

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości mieszkańców

7.2. Kierunki działań programu opieki

W ramach **Priorytetu I** ustalono trzy kierunki działań związanych z:

- zahamowaniem procesu degradacji zabytków i doprowadzeniem do poprawy ich stanu zachowania,
- wspieraniem inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- podejmowaniem współpracy z właścicielami zabytków położonymi na terenie gminy.

W ramach **Priorytetu II** ustalono trzy kierunki działań związanych z:

- realizowaniem zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy,
- budowaniem zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego,
- rozszerzeniem zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy.

W ramach **Priorytetu III** ustalono cztery kierunki działań związanych z:

- opracowanie dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz monitorowanie ich stanu zachowania,
- umożliwieniem jak najszerszego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy,
- rozwojem edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy Mrągowo.

7.3. Zadania programu opieki

Priorytet I Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy	
Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i poprawa ich stanu zachowania	1. Dążenie do pozyskiwania środków zewnętrznych na renowację zabytków stanowiących własność gminy 2. Prowadzenie prac konserwatorskich i remontowych w obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy 3. Zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych będących własnością gminy 4. Współpraca władz gminnych ze związkami wyznaniowymi będącymi właścicielami i zarządcami zabytków sakralnych, umożliwiającą wspieranie ich działań przy podejmowaniu niezbędnych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych
Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami	1. Stosowanie 50% zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (zgodnie z art. 7 ust 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych) 2. Współpraca z organizacjami pozarządowymi, mająca na celu realizację zadań ważnych dla społeczności lokalnej związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami
Podejmowanie współpracy z właścicielami zabytków położonymi na terenie gminy	1. Udostępnianie za pośrednictwem gminnej strony internetowej informacji dotyczących możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, ułatwiających właścicielom i zarządcom obiektów zabytkowych terminowe i prawidłowe składanie stosownych wniosków związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami 2. Doradztwo dla właścicieli i zarządców obiektów zabytkowych w zakresie możliwości pozyskania środków finansowanych na działania przy obiektach zabytkowych.

Priorytet II Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	
Kierunki działań	Zadania
Realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy	1. Przyjęcie przez Radę Gminy gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Mrągowo na lata 2024-2027 oraz okresowe monitorowanie jego realizacji. 2. Prowadzenie i bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków nieruchomości gminy Mrągowo 3. Zawieranie w umowach sprzedaży, dzierżawy zabytków nieruchomości warunków nakładających obowiązek przeprowadzenia prac konserwatorskich 4. Okresowa kontrola właściwego oznakowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków znakiem Konwencji Haskiej 5. Aktualizacja planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych gminy Mrągowo sporządzonego na podstawie otrzymanych aktualizacji od właścicieli lub zarządców obiektów zabytkowych
Budowanie zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	1. Uwzględnianie ochrony zabytków nieruchomości ujętych w gminnej ewidencji zabytków, zasad ochrony odnoszących się do stref ochrony konserwatorskiej, w tym stref występowania zabytków archeologicznych oraz zasad ochrony odnoszących się do stref ochrony przyrody w opracowywanych dla terenu gminy dokumentach studialnych dotyczących polityki przestrzennej - np. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, w dokumentach mających charakter prawa miejscowego np. miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, a ponadto w decyzjach o warunkach zabudowy
Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	1. Dążenie do uzupełniania gminnej ewidencji zabytków o obiekty dziedzictwa kulturowego pozostające dotychczas poza ochroną prawną, a także aktualizowanie zasobów tego typu obiektów w oparciu o dane uzyskane w wyniku przeprowadzonych prac naukowo-badawczych 2. Dążenie do objęcia ochroną prawną wartościowych obiektów zabytkowych stanowiących własność gminy poprzez występowanie do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków cennych obszarów i obiektów zabytkowych, w celu zapewnienia tym obszarom i obiektom pełnej ochrony prawnej
Priorytet III Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości mieszkańców	
Kierunki działań	Zadania
Opracowanie dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz monitorowanie ich stanu zachowania	1. Stałe prowadzenie monitoringu i weryfikacji gminnej ewidencji zabytków nieruchomości, z zastosowaniem komputerowej bazy danych 2. Aktualizacja mapy dziedzictwa kulturowego gminy z naniesioną lokalizacją obiektów i obszarów chronionych oraz stref ochrony stanowisk archeologicznych, systematycznie uaktualnianą, na podstawie informacji własnych oraz uzyskiwanych od WKZ
Umożliwienie jak najszerszego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	1. Zamieszczenie na stronie internetowej gminy gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Mrągowo lata 2024-2027 2. Udostępnienie i systematyczna aktualizacji na stronie internetowej gminy wykazu obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków 3. Systematyczne zamieszczanie na stronie internetowej gminy informacji dotyczących historii i dziedzictwa kulturowego

	4. Systematyczne aktualizowanie danych dotyczących obiektów zabytkowych w gminnym systemie informacji przestrzennej 5. Współpraca z organizacjami pozarządowymi w celu opracowywania zasobów i prezentacji dziedzictwa kulturowego gminy
Rozwój edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy	1. Organizowanie i wspieranie działań edukacyjnych związanych z dziedzictwem kulturowym gminy 2. Realizacja zadań w dziedzinie edukacji i promocji dziedzictwa kulturowego za pośrednictwem samorządowych instytucji kultury 3. Współdziałanie z organizatorami ogólnodostępnych przedsięwzięć (konferencje, sesje popularno-naukowe, rajdy) popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz potrzebę jego ochrony 4. Wspieranie wydawnictw naukowych i popularno-naukowych dotyczących materialnego i niematerialnego dziedzictwa historyczno-kulturowego i tradycji gminy 5. Popularyzacja dobrych praktyk w zakresie realizacji działań przy obiektach zabytkowych i zagospodarowania obszarów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo 7. Propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami oraz współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków działającymi na terenie gminy

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Przyjmuje się, że realizacja zadań, poprzez działania wskazane w niniejszym programie możliwa będzie dzięki zastosowaniu następujących instrumentów:

- **prawnych**, polegających na uwzględnianiu zapisów niniejszego programu przy tworzeniu innych dokumentów prawa miejscowego;
- **finansowych**, polegających na finansowaniu wszelkich działań zawartych w programie w większej części z budżetu gminy, przy czym prace konserwatorskie przy obiektach należących do osób prywatnych, będą wymagały zaangażowania środków prywatnych,
- **koordynacji**, oznaczających współdziałanie w zakresie realizacji celów programu z zainteresowanymi organizacjami pozarządowymi i osobami fizycznymi,
- **społecznych**, co oznacza, że program skierowany jest do odbiorcy masowego poprzez wszelkie działania edukacyjne i promocyjne,
- **kontrolnych**, polegających na egzekwowaniu zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną oraz walce z samowolami budowlanymi na zabytkach.

Obiekty, zespoły i założenia urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków objęte są rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z ustawy z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Rygory te obowiązują niezależnie od położenia obiektu w poszczególnych strefach ochrony konserwatorskiej lub poza strefami.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem, precyzuje wymagania względem osób prowadzących prace przy obiektach zabytkowych oraz tryb postępowania.

Zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, podstawą sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków. Ewidencją zostają objęte zespoły i obiekty o istotnych, lokalnych walorach historycznych, kulturowych i krajobrazowych. Obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków nieruchomości spoczywa na wójcie (art. 22 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Na podstawie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami prowadzona jest gminna ewidencja zabytków gminy Mrągowo. Ewidencja zabytków prowadzona jest przez wójta gminy w formie kart adresowych. Ewidencja obejmuje zabytki nieruchome historyczne oraz karty adresowe stanowisk archeologicznych. Dla zabytków tych na kartach adresowych podawane są następujące informacje: adres, rodzaj zabytku, opis obiektu, chronologia, sposób ochrony oraz dokumentacja fotograficzna.

Aktualizacja i uzupełnianie ewidencji zabytków polega na:

- 1) dokonaniu przeglądu w terenie z częstotliwością raz na cztery lata obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków w celu weryfikacji obiektów pod kątem stanu estetycznego;
- 2) wykonaniu dokumentacji fotograficznej w razie zmiany stanu zachowania obiektu zabytkowego;

3) uzupełnieniu kart adresowych gminnej ewidencji zabytków o uzyskane w trakcie przeglądu dane merytoryczne i dokumentację fotograficzną.

Określenie stanów technicznych obiektów polega na:

- 1) nawiązaniu współpracy z organem nadzoru budowlanego w celu ustalenia stanu technicznego obiektów zinwentaryzowanych w gminnej ewidencji zabytków;
- 2) uwzględnianie wniosków i opinii w sprawie dalszej kwalifikacji obiektów do gminnej ewidencji zabytków;
- 3) określeniu niezbędnych prac rewitalizacyjnych obiektów i szacunkowej wartości ich przeprowadzenia.

Bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków polega na wprowadzaniu do ewidencji zabytków zmian wynikających z rozbiórek, modernizacji i remontów obiektów.

9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z realizacji programu wójt gminy Mrągowo sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy Mrągowo. Sprawozdanie o którym mowa będzie sporządzone w pierwszym kwartale po upływie dwóch lat od uchwalenia przez Radę Gminy niniejszego programu.

Prace nad kolejnym programem opieki nad zabytkami powinny być zainicjowane na trzy miesiące przed zakończeniem okresu czteroletniego obowiązywania programu. Dwuletnia ocena realizacji programu zawarta w sprawozdaniu będzie służyła ewaluacji programu. Zmiany w programie wymagają uchwały Rady Gminy Mrągowo.

Przy ocenie realizacji oraz efektów wprowadzenia gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Mrągowo na lata 2024-2027 przyjmuje się następujące kryteria oceny (wskaźniki):

W ramach priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy:

- poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom,
- liczba i wartość zastosowanych zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków,
- zakres i skala współpracy z organizacjami pozarządowymi,

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

W ramach priorytetu II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:

- wysokość dorocznych środków finansowych przeznaczonych w budżecie gminy na realizację zadań własnych samorządu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych.

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

W ramach priorytetu III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości mieszkańców:

- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych i imprez z zakresu turystyki kulturowej gminy,
- liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej,
- liczba opracowanych, wydanych wydawnictw naukowych i popularno-naukowych na temat dziedzictwa kulturowego gminy,
- liczba działań edukacyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy skierowanych do mieszkańców i gości.

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce może odbywać się z różnych źródeł. Podstawowe to:

- źródła publiczne: krajowe:
 - budżet państwa – m.in. środki w ramach programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministra Administracji i Cyfryzacji, Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
 - budżety jednostek samorządu terytorialnego – m.in. dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, dotacje inwestycyjne dla instytucji kultury podległych jednostce samorządu terytorialnego, jeżeli są to obiekty wpisane do rejestru zabytków; dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych województwa warmińsko-mazurskiego w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego;
- źródła publiczne: zagraniczne:
 - fundusze Unii Europejskiej związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe
- źródła prywatne:
 - osób fizycznych – składki i zbiórki publiczne na określony cel;
 - osób prawnych;
 - organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji;
 - kościelnych osób prawnych.

10.1. Źródła publiczne. Środki krajowe

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w Polsce może być finansowana z różnych źródeł, w tym w szczególności w ramach krajowych środków publicznych. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dopuszcza możliwość udzielania dotacji z budżetu państwa przez

dysponentów jego części przeznaczonej na kulturę zarówno na poziomie krajowym, jak i wojewódzkim. Odpowiednio dotacje udzielane są, w drodze ogłaszanych konkursów, przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

10.1.1. Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego dysponuje instrumentami finansującymi działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego na mocy przyjętych rozwiązań wynikających z „Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020”. Jednym z trzech instrumentów wdrażania przyjętych celów częściowych są Narodowe Programy Kultury, w tym Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”. Określony jest on poprzez podprogramy, priorytety i działania, które MKiDN realizuje w corocznie ogłaszanych programach.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego co roku ogłasza programy, w ramach których można się ubiegać o dofinansowanie projektów związanych z ochroną zabytków. Mimo, że są one ogłaszane każdego roku, zakres merytoryczny i tematyczny w poszczególnych latach zasadniczo nie ulegał zmianie.

Aplikowanie w programach odbywa się na zasadzie konkursu, w ramach którego składa się wnioski w dwóch terminach:

I nabór – do dnia 31 października lub 30 listopada każdego roku,

II nabór – do dnia 31 marca każdego roku, o ile środki finansowe w danym programie bądź priorytecie nie zostaną wyczerpane w I naborze.

Projekty dotyczące ochrony i promocji dziedzictwa narodowego zostały zgrupowane w programie „Dziedzictwo kulturowe”, którego celem jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej.

OCHRONA ZABYTKÓW

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku, w ramach programu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk kładziony będzie na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnoswiatowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji. Określone regulaminem zasady dopuszczają możliwość całkowitego finansowania zadania, to jednakże wsparcie takie będzie można otrzymać tylko w szczególnych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną i naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub gdy stan zabytku wymaga niezwłocznej interwencji. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie organizatorów będzie podejmowanie przez nich w przeszłości działań zmierzających do

zabezpieczenia obiektu, będące wyrazem troski i dbałości o dziedzictwo. Kluczowym efektem działań realizowanych w ramach programu winno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych we współczesnym, podlegającym dynamicznym, nierzadko nieodwracalnym zmianom otoczeniu. Dzięki realizacji nakreślonych wyżej celów obiekty zabytkowe, zachowując status materialnych świadectw minionych wieków, pozostaną integralną, pełnoprawną częścią czasów obecnych i przyszłych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;

2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);

3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);

4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich. O dofinansowanie w ramach priorytetu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego – osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

WSPIERANIE DZIAŁAŃ MUZEALNYCH

Strategicznym celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także - prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych.

Główny nacisk w ramach programu zostaje położony na projekty kompleksowe, charakteryzujące się wysoką wartością merytoryczną oraz nowatorskimi rozwiązaniami aranżacyjnymi, dopełnionymi umiejętnie wykorzystanymi elementami multimedialnymi. Finansowane w ramach programu zadania konserwatorskie powinny być realizowane w zgodzie z dobrymi praktykami w zakresie opracowywania i ewidencjonowania zbiorów, przy czym szczególnie istotne jest wspieranie działań, które prowadzić będą do zachowania lub przywrócenia stanu właściwego obiektom zagrożonym nieodwracalnym uszkodzeniem. Z kolei projekty wydawnicze, prócz wysokiej wartości prezentowanych treści, powinny wyróżniać się oryginalną i spójną koncepcją graficzną. Zasadniczym celem programu jest wspieranie zadań o charakterze niekomercyjnym.

Program umożliwia też wsparcia dla zadań, które wysoką wartość merytoryczną łączą z potencjałem komercyjnym – pod warunkiem, że wsparcie mieści się w dopuszczalnych limitach pomocy publicznej. Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem umożliwiającym skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu jest stabilność finansowa i organizacyjna, w ramach programu przewidziana jest możliwość finansowania zadań w trybie dwuletnim, a suma tych dofinansowań może wynieść do 40% budżetu programu. Wsparcie finansowe udzielane będzie tym projektom, których autorzy i wykonawcy gwarantują realizację założonych celów merytorycznych. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie potencjału podmiotów będzie ich doświadczenie, zgodność procedur działania ze standardami rekomendowanymi przez ministerstwo, a także umiejętność nawiązywania współpracy z innymi partnerami na szczeblu lokalnym, ogólnopolskim i międzynarodowym.

Zasadniczym efektem działań finansowanych w ramach programu powinno być umocnienie muzeów oraz innych podmiotów działających w tym obszarze jako ważnych centrów kultury, dzięki którym świadomość historyczna i tożsamość kulturowa obywateli staje się kluczowym elementem kształtującym współczesną przestrzeń społeczną. O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się:

- samorządowe instytucje kultury - z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego;
- organizacje pozarządowe;
- kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

KULTURA LUDOWA I TRADYCYJNA

Strategicznym celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych (w tym zawodowych i wiekowych np. zjawisk folkloru dziecięcego i młodzieżowego). Inicjatywy te mają przyczyniać się do integracji członków społeczności, wśród których dane zjawiska funkcjonują, i w ramach których są przekazywane (transmitowane). Zadaniem programu jest wspieranie działań związanych z materialnym oraz niematerialnym wymiarem dziedzictwa kulturowego, co wpisuje się w założenia ratyfikowanej w 2011 roku przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Szczególny nacisk w programie zostaje położony na projekty kompleksowe, integrujące zarówno nadawców – twórców depozytariuszy i nosicieli treści kultury wywodzących się ze społeczności lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych). Istotne jest rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych; tworzenie odpowiednich metod i narzędzi służących ich ochronie i upowszechnianiu; wypracowywanie i dzielenie się dobrymi praktykami oraz nawiązywanie interdyscyplinarnych i międzyśrodowiskowych kontaktów; wykorzystywanie wszelkich form i sposobów promocji podejmowanych działań, w tym tworzenie

ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych i ich transformacjami. Biorąc pod uwagę fakt, że czynnikiem wpływającym na skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu jest stabilność finansowa i organizacyjna, w ramach programu wprowadza się możliwość finansowania zadań w trybie wieloletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu programu. Wsparcie finansowe kierowane będzie przede wszystkim do zadań konstruowanych w oparciu o różnorodne źródła finansowania, przy założeniu, że autorzy projektów gwarantują stabilność działania i realizację podjętych celów merytorycznych. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie potencjału organizatorów będzie ich doświadczenie oraz umiejętność pozyskiwania znaczących środków na realizację zadania, a także zdolność do nawiązywania współpracy z innymi partnerami na szczeblu lokalnym, regionalnym, ogólnopolskim i międzynarodowym. Ze względu na specyfikę programu szczególnie ważne dla realizacji jego celów będą zadania, dla których problematyka związana z kulturami tradycyjnymi (zarówno w aspekcie historycznym, jak i współczesnym) będzie punktem wyjścia do podjęcia działań na rzecz integracji społeczności lokalnych, co przyczynić się może do wzmacniania tożsamości i budowania poczucia dumy z przejawów lokalnych i regionalnych kultur. Zakres podejmowanych działań jest zgodny z założeniami Konwencji UNESCO z 2003 roku. Głównym celem tego trybu dofinansowania jest wspieranie procesu transmisji w obrębie danej wspólnoty kulturowej, przejawiającego się w bezpośrednim przekazywaniu wiedzy, umiejętności, funkcji – ze szczególnym naciskiem na ich unikatowość, bądź zagrożenie zanikiem. Istotnym jest przy tym czynnik *in situ* – przekaz winien odbywać się pomiędzy osobami wywodzącymi się z tej samej wspólnoty i kultury lokalnej, bądź możliwie najbliższej. Sposób przekazywania powinien odbywać się w jak najbardziej naturalny sposób, z uwzględnieniem lokalnie rozwijających się technik i sposobów transmisji, będących integralną częścią tradycji. O dofinansowanie mogą ubiegać się także przedstawiciele mniejszości narodowych, etnicznych i wyznaniowych, których kultura lokalna stanowi integralną część niematerialnego dziedzictwa kulturowego Polski. Najbardziej pożądanym efektem programu ma być wypracowanie wzorców ochrony oraz twórczego inspirowania się elementami kultur tradycyjnych zarówno w wymiarze materialnym jak i niematerialnym, z uwzględnieniem społecznego kontekstu funkcjonowania.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie zadań mających na celu wspieranie przedsięwzięć związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, przemianami ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych. Szczegółowy zakres kwalifikujących się zadań oraz limity finansowe warunkujące uzyskanie dofinansowania określa załącznik do regulaminu. Z programu wyłączone są zadania dofinansowane w ramach innych programów ministra oraz programów objętych finansowaniem ze środków budżetu państwa realizowanych przez państwowe instytucje kultury jako zadanie własne.

O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: 1) samorządowe instytucje kultury – z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego; 2) organizacje pozarządowe; 3) podmioty prowadzące działalność gospodarczą; 4) kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne

GROBY I CMENTARZE WOJENNE W KRAJU

Strategicznym celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem. Realizacja ustawowych zadań Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego służy podtrzymywaniu i rozpowszechnianiu tradycji narodowej i państwowej. Celem programu jest otoczenie grobów i cmentarzy wojennych w kraju opieką polegającą na :

- prowadzeniu robót budowlanych, prac remontowych, konserwatorskich i restauratorskich;
- zabezpieczeniu i utrzymaniu w jak najlepszym stanie;
- prowadzeniu badań archeologicznych i prac poszukiwawczych;
- prowadzeniu prac związanych z urządzeniem grobu/kwatery/cmentarza wojennego;
- dokumentowaniu i prowadzeniu badań naukowych;
- popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy.

Promowane jest:

- obejmowanie opieką obiektów, których stan zachowania wymaga podjęcia niezwłocznego działania;
- opieka nad grobami i cmentarzami wojennymi o wyjątkowej wartości historycznej;
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniej rangi obiektom grobownictwa wojennego;
- wykorzystanie nowoczesnych metod badań, edukacji, i promocji;
- zaangażowanie w opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jak największej liczby różnych podmiotów;
- stosowanie, w ramach obowiązujących przepisów prawa, rozwiązań sprzyjających lepszej ochronie prawnej grobów i cmentarzy wojennych.

10.1.2. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez państwo nieruchomości ziemskie. Fundusz ten, stosownie do zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej.

Fundusz Kościelny stanowi wyodrębnioną pozycję w części 43 budżetu państwa - wyznania religijne oraz mniejszości narodowe i etniczne, w dziale 758 – różne rozliczenia, w rozdziale 75822 – Fundusz Kościelny, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych – obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane między innymi na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.:

obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

O przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego instytucje wyznaniowe mogą się ubiegać na realizację następujących zadań:

1. konserwacja i remont obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo. tj.

a) ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane zgodnie z którą ilekroć w ustawie jest mowa o remoncie należy przez to rozumieć wykonywanie w istniejącym obiekcie budowlanym robót budowlanych polegających na odtworzeniu stanu pierwotnego, a niestanowiących bieżącej konserwacji, przy czym dopuszcza się stosowanie wyrobów budowlanych innych niż użyto w stanie pierwotnym (art. 3 pkt. 8),

b) ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zgodnie z którą użyte w ww. ustawie określenia oznaczają:

- zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 1),

- prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań (art. 3 pkt 6).

c) w aktualnym ustawodawstwie brak jest legalnej definicji „obiektu sakralnego” oraz „obiektu kościelnego”, dlatego na potrzeby udzielenia dotacji z Funduszu Kościelnego przyjmuje się, że:

- obiekty sakralne - są te miejsca, w których stale i systematycznie zbierają się wierni danej religii (wyznania) dla wzięcia udziału w nabożeństwach i innych zorganizowanych formach uprawiania kultu religijnego (vide wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 17 czerwca 1991 r., sygn. akt II SA 391/91),

- obiekty kościelne – są to inne obiekty należące do kościelnych osób prawnych, które, co do zasady, stanowią „budynki towarzyszące” obiektom sakralnym, przez które, na gruncie ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej rozumie się „położone w sąsiedztwie obiektów sakralnych: budynki stanowiące mieszkanie proboszcza lub rektora i kancelarię parafialną lub kancelarię rektora (plebanię), budynki stanowiące mieszkanie wikariuszy (wikariatkę), budynki stanowiące mieszkanie pracowników świeckich parafii lub rektoratu (organistówkę), budynki punktu katechetycznego i budynki domu zakonnego związanego z duszpasterstwem w tym obiekcie sakralnym albo świadczeniem w nim pomocy.”.

Dotacje przeznaczane są, co do zasady, na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej).

W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki).

10.1.3. Wojewódzki Konserwator Zabytków

Warmińsko-Mazurski Wojewódzki Konserwator Zabytków, działając z upoważnienia ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ustala kryteria i sposób naboru wniosków oraz rozdziału środków finansowych na cele związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami w ramach środków przyznanych przez Wojewodę Warmińsko-Mazurskiego, pozostających w jego dyspozycji.

Dotacja może być udzielona na dofinansowanie:

1) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia wniosku, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków:

- a) wymagających wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych,
- b) niewymagających wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;

2) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja) po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót, określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;

- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej. 3. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. 4. Jeżeli zabytek, o którym mowa w ust. 1, posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.
5. W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku, o którym mowa w ust. 1, wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.
6. Wnioskodawca ubiegający się o kwotę wyższą niż 50% nakładów koniecznych zobowiązany jest dołączyć informację na ten temat wraz z uzasadnieniem, w którym zostanie opisana wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa zabytku albo też informację o konieczności przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych oraz innych dokumentów potwierdzających konieczność niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych. Wniosek nie zawierający takiego uzasadnienia zostanie potraktowany, jako wniosek o udzielenie dotacji w wysokości określonej zgodnie z §1 ust.3.
7. Łączna wysokość dotacji udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego i wojewódzkiego konserwatora zabytków nie może przekraczać wysokości dofinansowania określonej w ust. 3-5.

10.1.4. Budżety jednostek samorządu terytorialnego

Ustawodawca w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewidział też możliwość dofinansowywania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków ze środków jednostek samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez organy stanowiące tych jednostek. Dotyczy to samorządów wszystkich szczebli.

W każdym przypadku o dotację może ubiegać się, w drodze corocznie ogłaszanego konkursu, każdy podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego. Ze środków dotacji można dofinansować wykonanie planowanych prac lub robót budowlanych tylko przy zabytkach wpisanych do rejestru, które mieszczą się w katalogu wskazanym w w/w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

-Na szczeblu wojewódzkim, co roku w budżecie województwa Marszałka Warmińsko-Mazurskiego zabezpieczane są środki finansowe przeznaczone na udzielenie dotacji na wykonanie prac lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego.

Ponadto w ramach sprawowanego mecenatu zarówno przez samorząd województwa, jak i gminny, udzielane są, w drodze corocznie ogłaszanych konkursów ofert, dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

10.2. Źródła publiczne. Środki zagraniczne

Możliwość finansowania ochrony zabytków została włączona do działań współfinansowanych środkami finansowymi Unii Europejskiej. Wejście Polski do Unii Europejskiej otworzyło wiele nowych możliwości związanych z realizacją projektów z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. fundusze europejskie, tj. fundusze strukturalne, programy wspólnotowe oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy umożliwiły realizację wielu ciekawych inicjatyw, zarówno tych o charakterze infrastrukturalnym, jak i przedsięwzięć artystycznych.

Podstawowym założeniem finansowania działań ochronnych w zakresie dziedzictwa kulturowego jest osiągnięcie celu dotyczącego zachowania dziedzictwa kulturowego oraz rozwoju zasobów kultury dla obecnych i przyszłych pokoleń. Rezultatem interwencji powinna być poprawa uczestnictwa społeczeństwa w kulturze skutkująca wzrostem poziomu kompetencji kulturowych oraz postaw kreatywnych, jako ważnych elementów poprawy konkurencyjności gospodarki (rozwój tzw. przemysłów kreatywnych). Służyć temu będzie zwłaszcza podniesienie zdolności instytucji kultury do rozwijania kreatywności i innowacyjności poprzez stworzenie odpowiedniego zaplecza materialnego i programowego tych placówek.

W ramach inwestycji odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego wspierane są projekty z zakresu ochrony, zachowania i udostępnienia, w tym turystycznego, zabytkowych obiektów o znaczeniu ponadregionalnym, dotyczące renowacji zabytków nieruchomych wraz z otoczeniem, konserwacji zabytków ruchomych i ich digitalizacji (w przypadkach kiedy została ujęta jako element projektu). W ramach przedsięwzięć odnoszących się do rozwoju zasobów kultury realizowane będą działania dotyczące zwiększenia dostępu do zasobów kultury, poprawy jakości funkcjonowania instytucji kultury, w tym poprzez podnoszenie standardów infrastruktury oraz zakup trwałego wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej i edukacyjnej. W ramach tego obszaru wsparcie uzyskają również szkoły i uczelnie artystyczne, które oferują m.in. przestrzeń dla działalności twórczej, wystawienniczej i in. spełniając rolę aktywnych instytucji kultury.

Beneficjentami w/w funduszy będą instytucje kultury, archiwa państwowe, jednostki samorządu terytorialnego, szkoły i uczelnie artystyczne prowadzone i nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe, podmioty zarządzające obiektami indywidualnie wpisanymi na Listę Dziedzictwa UNESCO. Wsparcie będą mogły uzyskać również partnerstwa projektowe zawiązane przez uprawnionych beneficjentów.

10.3. Inne źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

10.3.1. Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

Projekty związane z ochroną zabytków mogą być również finansowane z różnego rodzaju funduszy, powołanych do realizacji zadań w innych dziedzinach. Wśród nich należy wymienić Narodowy Fundusz

Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie, który w ramach priorytetowych działań wspiera prace leczniczo-pielęgnacyjne przy drzewach i krzewach, a w szczególności – pomnikach przyrody oraz parkach. Warto podkreślić, że działania na rzecz ochrony zabytkowych parków i ogrodów oraz inicjowanie szczegółowych prac badawczych w tych obiektach prowadzone są także z ramienia Narodowego Instytutu Dziedzictwa. W ramach wieloletniej współpracy, w zakresie wspierania procesu rewaloryzacji najbardziej prestiżowych historycznych założen ogrodowych, pomiędzy Narodowym Instytutem Dziedzictwa a Narodowym Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, powstała Lista zabytkowych założen ogrodowych, których właściciele i użytkownicy mogą ubiegać się o dofinansowanie ze środków Funduszu. Lista składa się z części stałej „Listy najcenniejszych zabytkowych założen ogrodowych Polski” i części ruchomej, ustalonej w cyklu trzyletnim „Listy preferencyjnej zabytkowych parków i ogrodów dla Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej”. Na stronie internetowej Narodowego Instytutu Dziedzictwa www.nid.pl opisana została szczegółowa procedura aktualizacji w/w listy.

Środki Wojewódzkiego Funduszu (a także Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej) mogą być przeznaczone m.in. na: edukację ekologiczną oraz propagowanie działań proekologicznych i zasady zrównoważonego rozwoju, przedsięwzięcia związane z ochroną przyrody, w tym urządzanie i utrzymanie terenów zieleni, zadrzewień, zakrzewień oraz parków, dofinansowywanie działań związanych z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów, będących przedmiotem ochrony na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej udziela pomocy finansowej w formie pożyczek, dotacji, dopłaty do oprocentowania kredytów i pożyczek zaciąganych w bankach komercyjnych.

O pomoc ze środków WFOŚiGW w Olsztynie ubiegać się mogą zarówno jednostki samorządu terytorialnego, jak i przedsiębiorcy oraz organizacje pozarządowe. Finansowanie zadań związanych z ochroną zabytków zagwarantowano w Priorytecie: Ochrona przyrody i krajobrazu. Dotacja oraz dofinansowanie w formie przekazania środków państwowym jednostkom budżetowym mogą być przyznawane do wysokości 90% całkowitego kosztu zadania z zakresu ochrony przyrody i krajobrazu obejmujące prace rewitalizacyjne realizowane na terenach objętych ochroną lub w stosunku do obiektów poddanych pod ochronę, ujętych w rejestrze albo ewidencji, zgodnie z ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody lub z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

10.3.2. Narodowe Centrum Nauki

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach mogą być również dofinansowane przez na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki ze środków pozostających w dyspozycji Narodowego Centrum Nauki.

10.3.3. Ogólnopolski konkurs „Zabytek zadbany”

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Podmiotem realizującym procedurę konkursową, podobnie jak wyżej omówione Europejskie Dni Dziedzictwa jest Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konkurs, skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków, nie stanowi źródła finansowania zabytków, jednak warto o nim wspomnieć, bowiem jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

10.3.4. Pozostałe źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

fundusze fundacji krajowych, m.in. Fundacja im. Stefana Batorego (www.batory.org.pl), Fundacja Kronenberga (www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/index);

fundusze europejskie, m.in. Programy Europejskiej Fundacji Kultury (www.eurocult.org), Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej (www.efrwp.pl);

fundusze międzynarodowe, m.in. Fundusze Wyszehradzkie (www.visegradfund.org), Szwajcarska Fundacja dla Kultury Pro Helvetia (www.prohelvetia.pl), Fundacja Współpracy Polsko–Niemieckiej (www.fwpm.org.pl), Polsko–Amerykańska Fundacja Wolności (www.pafw.pl);

fundusze organizacji międzynarodowych, m.in. Europa Nostra wręcza nagrody za utrzymywanie i restaurację obiektów kulturowych w krajach europejskich (www.europanostra.org).

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenia nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku.

W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zdaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Mrągowo;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy.

Gmina Mrągowo może udzielać właścicielom obiektów zabytkowych dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków na podstawie aktualnych uchwał Rady Gminy. Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane mogą być przyznane w wysokości do 100% nakładów koniecznych, które obejmują:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;

15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
17. zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Formą pomocy finansowej gminy dla właścicieli obiektów zabytkowych może być również system ulg podatkowych - poprzez stosowanie zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (zgodnie z art. 7 ust 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych).

Inną formą wspierania opieki nad zabytkami oraz upowszechniania dziedzictwa kulturowego gminy mogą być także stypendia artystyczne przyznawane osobom działającym na rzecz opieki nad zabytkami oraz otwarte konkursy ofert na realizację zadań publicznych z dziedziny kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

Aneks 1. Wykaz obiektów zabytkowych z terenu gminy Mrągowo objętych ochroną prawną przez wpis do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego

L.p.	Adres	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru zabytków
1.	Bagienice Małe dz. geod. nr 169 obręb 0002	cmntarz ewangelicki	połowa XIX w.	A-1622 z 19.02.1986 r.
2.	Boże dz. geod. nr 84 obręb 0003	kaplica murowana	1754 r.	A-1092 z 15.08.1968 r.
3.	Boże dz. geod. nr 128/30 obręb 0003	zespół dworsko-folwarczny (8 obiektów)		A-3541 z 31.06.1993 r.
4.	Boże 17 dz. geod. nr 128/13 obręb 0003	rządcówka w zespole dworsko-folwarcznym	XIX w.	A-3541 z 21.06.1993 r.
5.	Boże 18 dz. geod. nr 128/6 obręb 0003	dwór w zespole dworsko-folwarcznym	1848 r.	A-3544 z 28.06.1993 r.
6.	Boże dz. geod. nr 128/30 obręb 0003	spichrz i stajnia w zespole dworsko-folwarcznym	XIX w.	A-3541 z 21.06.1993 r.
7.	Boże dz. geod. nr 128/30 obręb 0003	owczarnia w zespole dworsko-folwarcznym	XIX w.	A-3541 z 21.06.1993 r.
8.	Boże dz. geod. nr 128/30 obręb 0003	kuźnia w zespole dworsko-folwarcznym	XIX w.	A-3541 z 21.06.1993 r.
9.	Boże dz. geod. nr 128/30 obręb 0003	obora w zespole dworsko-folwarcznym	XIX w.	A-3541 z 21.06.1993 r.
10.	Boże dz. geod. nr 128/30 obręb 0003	zlewnia mleka w zespole dworsko-folwarcznym	XIX w.	A-3541 z 21.06.1993 r.
11.	Boże dz. geod. nr 128/30 obręb 0003	stodoła w zespole dworsko-folwarcznym	XIX w.	A-3541 z 21.06.1993 r.
12.	Boże dz. geod. nr 128/30 obręb 003	pozostałości parku dworskiego w zespole dworsko-folwarcznym	XIX w.	A-1533 z 13.04.1984 r.
13.	Budziska dz. geod. nr 135 obręb 0023	cmntarz ewangelicki, dawny	XIX w.	A-1625 z 19.02.1986 r.
14.	Budziska dz. geod. nr 136 obręb 0023	cmntarz ewangelicki, dawny	XIX w.	A-1628 z 19.02.1986 r.
15.	Gronowo 6 dz. geod. nr 213, 214/2, 214/3, 214/5, 214/7, 214/8, 216 obręb 0007	zespół dworsko-folwarczny: dwór, brukowany dojazd do dworu, brama, stodoła, kuźnia, park	początek XX w.	dwór – A-1093 z 15.08.1968 r.
16.	Krzywe dz. geod. nr 253 obręb 0011	cmntarz ewangelicki	XIX w.	A-1639 z 5.03.1986 r.
17.	Krzywe dz. geod. nr 197/2 obręb 0011	cmntarz ewangelicki	początek XX w.	A-1624 z 19.02.1986 r.
18.	Lembruk dz. geod. nr 342 obręb 0009	cmntarz ewangelicki	połowa XIX w.	A-1626 z 19.02.1986 r.
19.	Marcinkowo dz. geod. nr 421 obręb 0012	cmntarz ewangelicki	połowa XIX w.	A-3635 z 19.02.1986 r.
20.	Muntowo dz. geod. nr 30 obręb 0015	cmntarz ewangelicki	XIX w.	A-1635 z 20.02.1986 r.
21.	Muntowo	cmntarz ewangelicki	XIX w.	A-1627 z

	dz. geod. nr 217 obręb 0015			19.02.1986 r.
22.	Nikutowo dz. geod. nr 432/134, 432/136 obręb 0020	cmentarz ewangelicki	początek XX w.	A-1629 z 19.02.1986 r.
23.	Polska Wieś dz. geod. nr 134/1 obręb 0018	cmentarz ewangelicki	XIX w.	A-1630 z 19.02.1986 r.
24.	Polska Wieś 15	chałupa	nie istnieje	A-937 z 21.05.1968 r.
25.	Popowo Salęckie dz. geod. nr 88/2, 89/1, 91/2 obręb 0019	park dworski	XIX w.	A-1458 z 17.03.1983 r.
26.	Ruska Wieś dz. geod. nr 281/1 obręb 0021	cmentarz ewangelicki	XIX w.	A-1633 z 19.02.1986 r.
27.	Rydwągi dz. geod. nr 133 obręb 0022	cmentarz ewangelicki	XIX w.	A-1631 z 19.02.1986 r.
28.	Szestno dz. geod. nr 125 obręb 0024	cmentarz ewangelicki	XV w.	A-1623 z 19.02.1986 r.
29.	Szestno dz. geod. nr 220 obręb 0024	pozostałości zamku zakonnego	1350-1360 r.	A-553 z 18.07.1961 r.
30.	Szestno 29 dz. geod. nr 124/1 obręb 0024	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki, parafialny p.w. Świętego Krzyża z wystrojem wnętrza i fr. polichromii	2. połowa XV w.	A-230 z 22.03.1957 r.
31.	Szestno dz. geod. nr 124/1 obręb 0024	otoczenie kościoła parafialnego pw. św. Krzyża w granicach działki	2. połowa XV w.	A-4640 z 13.12.2016 r.
32.	Szestno 42 dz. geod. nr 213/6 obręb 0024	dwór murowany	koniec XIX w.	A-4101 z 8.02.1999 r.
33.	Szestno dz. geod. nr 213/3 oraz 213/6 obręb 0024	park w zespole dworsko-folwarcznym (zamkowy)	koniec XIX – początek XX w.	A-1546 z 2.05.1984 r.
34.	Uźranki 37 dz. geod. nr 123/2 obręb 0026	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki, parafialny p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła wraz z otoczeniem w granicach działki	1895 r.	A-4431 z 8.09.2006 r.
35.	Wyszembork dz. geod. nr 82 obręb 0028	cmentarz ewangelicki	XIX w.	A-1632 z 19.02.1986 r.
36.	Wyszembork 7	chałupa	budynek nie istnieje; pozostanie ujęty w GEZ do czasu wykreślenia z rejestru zabytków	A-744 z 2.02.1968 r.

Aneks 2. Wykaz obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Mrągowo

L.p.	Adres	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru zabytków
37.	Bagienice dz. geod. nr 23 obręb 0001	cmntarz ewangelicki	XIX w.	---
38.	Bagienice Małe dz. geod. nr 169 obręb 0002	cmntarz ewangelicki	połowa XIX w.	A-1622 z 19.02.1986 r.
39.	Boża Wólka dz. geod. nr 133 obręb 0004	cmntarz ewangelicki	XIX w.	---
40.	Boża Wólka (Witomin) dz. geod. nr 2/1 obręb 0004	cmntarz ewangelicki	początek XX w.	---
41.	Boże dz. geod. nr 129 obręb 0003	cmntarz ewangelicki	połowa XIX w.	---
42.	Boże dz. geod. nr 84 obręb 0003	kaplica murowana	1754 r.	A-1092 z 15.08.1968 r.
43.	Boże dz. geod. nr 128/30 obręb 0003	zespół dworsko-folwarczny (8 obiektów)		A-3541 z 31.06.1993 r.
44.	Boże 17 dz. geod. nr 128/13 obręb 0003	rządcówka w zespole dworsko-folwarcznym	XIX w.	A-3541 z 21.06.1993 r.
45.	Boże 18 dz. geod. nr 128/6 obręb 0003	dwór w zespole dworsko-folwarcznym	1848 r.	A-3544 z 28.06.1993 r.
46.	Boże dz. geod. nr 128/30 obręb 0003	spichrz i stajnia w zespole dworsko-folwarcznym	XIX w.	A-3541 z 21.06.1993 r.
47.	Boże dz. geod. nr 128/30 obręb 0003	owczarnia w zespole dworsko-folwarcznym	XIX w.	A-3541 z 21.06.1993 r.
48.	Boże dz. geod. nr 128/30 obręb 0003	kuźnia w zespole dworsko-folwarcznym	XIX w.	A-3541 z 21.06.1993 r.
49.	Boże dz. geod. nr 128/30 obręb 0003	obora w zespole dworsko-folwarcznym	XIX w.	A-3541 z 21.06.1993 r.
50.	Boże dz. geod. nr 128/30 obręb 0003	zlewnia mleka w zespole dworsko-folwarcznym	XIX w.	A-3541 z 21.06.1993 r.
51.	Boże dz. geod. nr 128/30 obręb 0003	stodoła w zespole dworsko-folwarcznym	XIX w.	A-3541 z 21.06.1993 r.
52.	Boże dz. geod. nr 128/30 obręb 003	pozostałości parku dworskiego w zespole dworsko-folwarcznym	XIX w.	A-1533 z 13.04.1984 r.
53.	Boże Małe dz. geod. nr 3082/2 obręb 0023	cmntarz ewangelicki	lata 20.-30. XX w.	---
54.	Brodzikowo dz. geod. nr 147/19 i 147/25 obręb 003	zespół dworsko-folwarczny (pozostałości): cieleśnik, stodoła, obora, relikty parku (dwór i kuźnia nie istnieją)	początek XX w.	---
55.	Budziska dz. geod. nr 135 obręb 0023	cmntarz ewangelicki, dawny	XIX w.	A-1625 z 19.02.1986 r.
56.	Budziska dz. geod. nr 136 obręb 0023	cmntarz ewangelicki, dawny	XIX w.	A-1628 z 19.02.1986 r.
57.	Budziska dz. geod. nr	zespół dworsko-folwarczny:	początek XX w.	---

	131/17 obręb 0023	obora, kuźnia, lodownia, czworaki, park		
58.	Czerwonki dz. geod. nr 262 obręb 0015	cmmentarz ewangelicki	XIX w.	---
59.	Czerwonki dz. geod. nr 287 obręb 0015	cmmentarz ewangelicki	lata 20.-30. XX w.	---
60.	Czerwonki 4 dz. geod. nr 295/7 obręb 0015	budynek szkolny, murowany	początek XX w.	---
61.	Dobroszewo 18 dz. geod. nr 150/2, 150/5, 150/6 obręb 0006	zespół dworsko-folwarczny: dwór, stodoła, obora, park dworski (spichlerz nie istnieje)	początek XX w.	---
62.	Gązwa dz. geod. nr 171/1 obręb 0005	cmmentarz ewangelicki	XIX w.	---
63.	Gązwa dz. geod. nr 3153/2 obręb 0005	cmmentarz ewangelicki	XIX w.	---
64.	Grabowo dz. geod. nr 221/1 obręb 0006	cmmentarz ewangelicki	połowa XIX w.	---
65.	Gronowo (Gniewkowo) dz. geod. nr 279 obreb 0007	cmmentarz ewangelicki	połowa XIX w.	---
66.	Gronowo 5 dz. geod. nr 227/1 obręb 0007	zespół folwarczny: dom bawerski, obora, stodoła, stajnia	początek XX w.	---
67.	Gronowo 6 dz. geod. nr 213, 214/2, 214/3, 214/5, 214/7, 214/8, 216 obręb 0007	zespół dworsko-folwarczny: dwór, brukowany dojazd do dworu, brama, stodoła, kuźnia, park	początek XX w.	dwór – A-1093 z 15.08.1968 r.
68.	Karwie dz. geod. nr 199/1 obręb 0008	cmmentarz ewangelicki	połowa XIX w.	---
69.	Kiersztanowo dz. geod. nr 85 obręb 0009	cmmentarz ewangelicki	połowa XIX w.	---
70.	Kosewodz. geod. nr 188/2 obręb 0010	cmmentarz ewangelicki	połowa XIX w.	---
71.	Kosewo Górne dz. geod. nr 239 obręb 0010	cmmentarz ewangelicki, rodowy	połowa XIX w.	---
72.	Kosewo Górne dz. geod. nr 427/2 obręb 0010	cmmentarz ewangelicki, rodowy	połowa XIX w.	---
73.	Kosewo Górne dz. geod. nr 465 obręb 0010	cmmentarz ewangelicki, rodowy	połowa XIX w.	---
74.	Krzywe dz. geod. nr 253 obręb 0011	cmmentarz ewangelicki	XIX w.	A-1639 z 5.03.1986 r.
75.	Krzywe dz. geod. nr 197/2 obręb 0011	cmmentarz ewangelicki	początek XX w.	A-1624 z 19.02.1986 r.
76.	Krzywe dz. geod. nr 362/1 obręb 0006	cmmentarz ewangelicki	XIX w.	---
77.	Lembruk dz. geod. nr 342 obręb 0009	cmmentarz ewangelicki	połowa XIX w.	A-1626 z 19.02.1986 r.
78.	Marcinkowo dz. geod. nr 421 obręb 0012	cmmentarz ewangelicki	połowa XIX w.	A-3635 z 19.02.1986 r.
79.	Marcinkowo	cmmentarz ewangelicki	połowa XIX w.	---

	dz. geod. nr 331 obręb 0012			
80.	Miejski Las dz. geod. nr 346 obręb 0020	cmentarz ewangelicki	połowa XIX w.	---
81.	Mierzejewo dz. geod. nr 109 obręb 0013	cmentarz ewangelicki	XIX w.	---
82.	Młynowo dz. geod. nr 229 obręb 0019	cmentarz ewangelicki	XIX w.	---
83.	Młynowo dz. geod. nr 61/1 obręb 0015	cmentarz ewangelicki, dawny	XIX w.	---
84.	Muntowo dz. geod. nr 30 obręb 0015	cmentarz ewangelicki	XIX w.	A-1635 z 20.02.1986 r.
85.	Muntowo dz. geod. nr 217 obręb 0015	cmentarz ewangelicki	XIX w.	A-1627 z 19.02.1986 r.
86.	Nikutowo dz. geod. nr 432/134, 432/136 obręb 0020	cmentarz ewangelicki	początek XX w.	A-1629 z 19.02.1986 r.
87.	Notyst Mały dz. geod. nr 87 obręb 0016	cmentarz ewangelicki	XIX w.	---
88.	Notyst Wielki 5 dz. geod. nr 212/7 obręb 0016	pałac w zespole pałacowo-folwarcznym (zachowane oryginalne elementy: piwnice)	XIX w.	---
89.	Notyst Wielki dz. geod. nr 212/17 obręb 0016	zespół pałacowo-folwarczy: stajnia, stodoła, obora, park	XIX w.	---
90.	Nowe Bagienice dz. geod. nr 133 obręb 0017	cmentarz ewangelicki	połowa XIX w.	---
91.	Nowe Bagienice dz. geod. nr 125 obręb 0017	cmentarz ewangelicki	połowa XIX w.	---
92.	Nowe Nadawki dz. geod. nr 3009/1 obręb 0010	cmentarz ewangelicki	XIX w.	---
93.	Nowy Probark dz. geod. nr 5 obręb 0020	cmentarz ewangelicki	XIX w.	---
94.	Piotrówka (Muntowski Ostrów) dz. geod. nr 362/95 obręb 0015	cmentarz ewangelicki	XIX w.	---
95.	Piotrówka dz. geod. nr 245/43 obręb 0015	cmentarz ewangelicki	połowa XIX w.	---
96.	Polska Wieś dz. geod. nr 134/1 obręb 0018	cmentarz ewangelicki	XIX w.	A-1630 z 19.02.1986 r.
97.	Polska Wieś 15	chałupa	nie istnieje	A-937 z 21.05.1968 r.
98.	Popowo Sałęckie dz. geod. nr 54 obręb 0019	cmentarz ewangelicki	XIX w.	----
99.	Popowo Sałęckie 22 dz. geod. nr 91/1 obręb 0019	zespół dworsko-folwarczy: dwór z oficyną, obora, stodoła		---
100.	Popowo Sałęckie dz. geod. nr 88/2, 89/1, 91/2 obręb 0019	park dworski	XIX w.	A-1458 z 17.03.1983 r.
101.	Probark	cmentarz ewangelicki	XIX w.	---

	dz. geod. nr 242 obręb 0020			
102.	Probark dz. geod. nr 128 obręb 0010	cmentarz ewangelicki	XIX w.	---
103.	Ruska Wieś dz. geod. nr 281/1 obręb 0021	cmentarz ewangelicki	XIX w.	A-1633 z 19.02.1986 r.
104.	Rydwagi dz. geod. nr 133 obręb 0022	cmentarz ewangelicki	XIX w.	A-1631 z 19.02.1986 r.
105.	Sądry dz. geod. nr 244 obręb 0013	cmentarz ewangelicki	XIX w.	---
106.	Szczerzbowo dz. geod. nr 15/1 obręb 0023	cmentarz ewangelicki	XIX w.	---
107.	Szestno dz. geod. nr 125 obręb 0024	cmentarz ewangelicki	XV w.	A-1623 z 19.02.1986 r.
108.	Szestno dz. geod. nr 220 obręb 0024	pozostałości zamku zakonnego	1350-1360 r.	A-553 z 18.07.1961 r.
109.	Szestno 27 dz. geod. nr 121/18, 121/19, 121/20 obręb 0024	zespół plebański: spichlerz, pastorówka	koniec XIX w.	---
110.	Szestno 29 dz. geod. nr 124/1 obręb 0024	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki, parafialny p.w. Świętego Krzyża z wystrojem wnętrza i fr. polichromii	2. połowa XV w.	A-230 z 22.03.1957 r.
111.	Szestno dz. geod. nr 124/1 obręb 0024	otoczenie kościoła parafialnego pw. św. Krzyża w granicach działki	2. połowa XV w.	A-4640 z 13.12.2016 r.
112.	Szestno 42 dz. geod. nr 213/6 obręb 0024	dwór murowany	koniec XIX w.	A-4101 z 8.02.1999 r.
113.	Szestno dz. geod. nr 213/3 oraz 213/6 obręb 0024	park w zespole dworsko- folwarcznym (zamkowy)	koniec XIX – początek XX w.	A-1546 z 2.05.1984 r.
114.	Śniodowo dz. geod. nr 13, 16/1 obręb 0025	cmentarz ewangelicki	XIX w.	---
115.	Śniodowo dz. geod. nr 3002 obrab 0025	cmentarz ewangelicki	XIX w.	---
116.	Troszczykowo 1 dz. geod. nr 354/16 obręb 0015	zespół dworsko-folwarczy: dwór, obora	pierwsza dekada XX w.	
117.	Tymnikowo dz. geod. nr 134 obrab 0014	cmentarz ewangelicki	XIX w.	---
118.	Użranki dz. geod. nr 210 obrab 0026	cmentarz ewangelicki	XIX w.	---
119.	Użranki dz. geod. nr 394/1 obrab 0026	cmentarz ewangelicki	XIX w.	---
120.	Użranki 37 dz. geod. nr 123/2 obręb 0026	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki, parafialny p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła wraz z otoczeniem w granicach działki	1895 r.	A-4431 z 8.09.2006 r.
121.	Wierzbowo dz. geod. nr 116 obrab 0027	cmentarz ewangelicki	XIX w.	---
122.	Wólka Bagnowska	cmentarz ewangelicki	połowa XIX w.	---

	dz. geod. nr 155 obręb 0017			
123.	Wyszembork dz. geod. nr 82 obręb 0028	cmentarz ewangelicki	XIX w.	A-1632 z 19.02.1986 r.
124.	Wyszembork 7	chałupa	budynek nie istnieje; pozostanie ujęty w GEZ do czasu wykreślenia z rejestru zabytków	A-744 z 2.02.1968 r.
125.	Zalec dz. geod. nr 213 obręb 0029	cmentarz ewangelicki	XIX w.	---
126.	Zawada dz. geod. nr 81 obręb 0025	cmentarz ewangelicki	XIX w.	---
127.	droga 1509N – Polska Wieś dz. geod. nr 286/2 obręb 0018	aleja przydrożna: odcinek obsadzony kasztanowcami	początek XX w.	---
128.	droga 1509N – Gązwa – Stamka dz. geod. nr 372/1 obręb 0005	aleja przydrożna	początek XX w.	---
129.	droga 1618N – odcinek wyjazdowy ze wsi Szestno dz. geod. nr 152 obręb 0024	aleja przydrożna (większa część)	początek XX w.	---
130.	droga 1618N – Boże – Wyszembork dz. geod. nr 67/2, 69 obręb 0028 oraz 131/2 obręb 0003	aleja przydrożna (większa część)	początek XX w.	---
131.	droga 1618N – odcinek wyjazdowy z Wyszemborka dz. geod. nr 67/2 obręb 0028	aleja przydrożna	początek XX w.	---
132.	droga 1618N – odcinek wyjazdowy Szestno- Wyszembork-Boże dz. geod. nr 153 obręb 0024 oraz 67/2 obręb 0028	aleja przydrożna	początek XX w.	---
133.	droga 1622N – odcinek Wyszembork – Boże Małe dz. geod. nr 76 obręb 0028	aleja przydrożna	początek XX w.	---
134.	droga 1745N – Popowo Salęckie dz. geod. nr 214/2 obręb 0019	aleja przydrożna	początek XX w.	---
135.	droga 1751N – odcinek Uźranki – Zalec dz. geod. nr 88/3 obręb 0026 oraz 276/2 obręb 0029	aleja przydrożna	początek XX w.	---

Aneks 3. Wykaz stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Mrągowo

Uwaga! Stanowiska archeologiczne: Notyst Mały XXIII, AZP 21-70/63 oraz Notys Mały XXV, AZP 21-70/66 są położone poza granicą gminy Mrągowo

L.p.	Miejscowość	Nr obszaru AZP	Nr stan. w miejscowości	Nr stan. na obszarze	Funkcja i chronologia stanowiska
136.	Bagienice Małe dz. geod. nr 32/4 obręb 0002	22-68	I	12	znalezisko luźne, III okres epoki brązu
137.	Boża Wólka dz. geod. nr 80 obręb 0004	20-69	I	20	śląd osadnictwa, nowożytność
138.	Boże dz. geod. nr 52/2 obręb 0003	20-69	I	33	grodzisko, wczesne średniowiecze
139.	Boże dz. geod. nr 50 i 52/2 obręb 0003	20-69	II	4	osada, wczesne średniowiecze
140.	Boże dz. geod. nr 292 obręb 0007	20-69	III	1	grodzisko?, chronologia nieokreślona
141.	Boże dz. geod. nr 126/6 obręb 0003	20-69	IV	18	śląd osadnictwa, nowożytność
142.	Boże dz. geod. nr 128/32 obręb 0003	20-69	V	19	1/ śląd osadnictwa, średniowiecze; 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
143.	Boże dz. geod. nr 135/6 obręb 0003	20-69	VI	23	śląd osadnictwa, nowożytność
144.	Boże dz. geod. nr 141 obręb 0003	20-69	VII	24	śląd osadnictwa, nowożytność
145.	Boże dz. geod. nr 147/2 obręb 0003	20-69	VIII	29	1/ śląd osadnictwa, okres wpływów rzymskich; 2/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze; 3/ śląd osadnictwa, średniowiecze; 4/ śląd osadnictwa, nowożytność
146.	Boże dz. geod. nr 126/6 obręb 0003	20-69	IX	2	grodzisko, chronologia nieokreślona
147.	Boże dz. geod. nr 147/2 obręb 0003	21-69	X	16	1/ śląd osadnictwa, okres wpływów rzymskich; 2/ śląd osadnictwa, średniowiecze
148.	Brodzikowo	20-69	I	3	skarb, wczesne średniowiecze, dane archiwalne [Stanowisko znane ze źródeł archiwalnych; lokalizacja w terenie nieznana]

149.	Gązwa dz. geod. nr 374/2 obręb 0005	21-68	I	19	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze; 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
150.	Gązwa dz. geod. nr 371 obręb 0005	21-68	II	20	ślad osadnictwa, późne średniowiecze
151.	Gązwa dz. geod. nr 3153/1 obręb 0005	21-68	III	37	cmentarzysko, okres wpływów rzymskich
152.	Grabowo	23-68	I	4	ślad osadnictwa, epoka kamienia [Stanowisko znane ze źródeł archiwalnych; lokalizacja w terenie nieznana]
153.	Grabowo dz. geod. nr 440/3 obręb 0006	23-68	II	5	cmentarzysko kurhanowe, wczesna epoka żelaza
154.	Grabowo dz. geod. nr 443/8 obręb 0006	23-68	III	6	osada, okres wpływów rzymskich
155.	Grabowo dz. geod. nr 318/5 i 318/6 obręb 0006	23-68	IV	7	grodzisko, średniowiecze
156.	Grabowo dz. geod. nr 384/1 obręb 0006	23-68	V	14	osada, wczesne średniowiecze
157.	Gronowo dz. geod. nr 227/2 i 228 obręb 0007	20-69	I	5	osada, nowożytność
158.	Gronowo	19-69	II	2	cmentarzysko, starożytność [Stanowisko znane ze źródeł archiwalnych; lokalizacja w terenie nieznana]
159.	Kiersztanowo dz. geod. nr 328/52 obręb 0009	20-68	I	2	grodzisko, chronologia nieokreślona
160.	Kiersztanowo dz. geod. nr 75 obręb 0009	21-68	I	29	kurhan, pradzieje
161.	Kiersztanowo dz. geod. nr 75 obręb 0009	21-68	II	30	znalezisko luźne, epoka kamienia
162.	Kiersztanowo dz. geod. nr 201/9 obręb 0009	21-68	III	31	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze; 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
163.	Kiersztanowo dz. geod. nr 200/3 i 200/6 obręb 0009	21-68	IV	32	Ślad osadnictwa, nowożytność
164.	Kiersztanowo dz. geod. nr 77 i 93/3 obręb 0009	21-68	V	38	1/ osada, późne średniowiecze; 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
165.	Kiersztanowo dz. geod. nr 130/2 i 130/2 obręb 0009	21-68	VI	39	1/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich; 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze; 3/ osada, nowożytność

166.	Kosewo dz. geod. nr 127/10 obręb 0010	23-69	I	9	płaskie cmentarzysko ciałopalne, okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów, kultura bogaczewska, grupa olsztyńska
167.	Kosewo dz. geod. nr 3014/2 obręb 0010	23-70	II	1	cmentarzysko ciałopalne, okres wpływów rzymskich
168.	Kosewo dz. geod. nr 3013/1 obręb 0010	23-70	III	2	płaskie cmentarzysko ciałopalne, okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów, kultura bogaczewska, grupa olsztyńska
169.	Kosewo dz. geod. nr 229, 230/1, 231/3, 231/2 obręb 0010	23-70	IV	33	osada, późne średniowiecze
170.	Kosewo dz. geod. nr 232/2, 232/3, 232/4, 232/5, 232/6, 232/7, 232/8 obręb 0010	23-70	V	34	osada, późne średniowiecze
171.	Kosewo dz. geod. nr 230/1, 231/3, 231/2, 231/4, 233 obręb 0010	23-70	VI	35	osada, późne średniowiecze
172.	Kosewo dz. geod. nr 240/10, 240/11, 240/12, 240/13, 240/14, 240/15 obręb 0010	23-70	VII	36	1/ osada, późne średniowiecze; 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
173.	Kosewo dz. geod. nr 475/1 obręb 0010	23-70	VIII	26	ślad osadnictwa, późne średniowiecze
174.	Kosewo dz. geod. nr 289/4 obręb 0010	23-70	IX	27	ślad osadnictwa, późne średniowiecze
175.	Kosewo dz. geod. nr 253/5 obręb 0010	23-70	X	28	ślad osadnictwa, nowożytność
176.	Kosewo dz. geod. nr 267/8, 267/9, 267/11 obręb 0010	23-70	XI	29	1/ ślad osadnictwa, starożytność; 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
177.	Kosewo dz. geod. nr 3014/2 obręb 0010	23-70	XII	30	ślad osadnictwa, nowożytność
178.	Kosewo dz. geod. nr 256/2 obręb 0010	23-70	XIII	31	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze; 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
179.	Kosewo dz. geod. nr 259/3 i 3012/1 obręb 0010	23-70	XIV	32	ślad osadnictwa, nowożytność
180.	Kosewo dz. geod. nr 465 obręb 0010	23-70	XV	37	ślad osadnictwa, nowożytność
181.	Kosewo dz. geod. nr 3027 obręb 0010	23-70	XVI	39	ślad osadnictwa, późne średniowiecze
182.	Kosewo dz. geod. nr 320/10 obręb 0010	23-70	XVII	40	1/ osada, wczesna epoka żelaza; 2/ ślad osadnictwa, późne

					średniowiecze
183.	Kosewo dz. geod. nr 313/2 obręb 0010	23-70	XIX	41	śląd osadnictwa, neolit / wczesne epoka brązu
184.	Kosewo dz. geod. nr 307/4 obręb 0010	23-70	XX	42	śląd osadnictwa, nowożytność
185.	Kosewo dz. geod. nr 84/21 i 84/22 obręb 0025	23-70	XXI	43	osada, późne średniowiecze
186.	Kosewo dz. geod. nr 114/34, 114/35, 114/36, 114/37, 114/38, 114/42, 114/52, 114/55, 114/58, 114/65, 114/74 obręb 0010	23-70	XXII	44	1/ osada, późne średniowiecze; 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
187.	Kosewo dz. geod. nr 114/56, 114/57, 114/64 obręb 0010	23-70	XXIII	45	1/ śląd osadnictwa, neolit / wczesna epoka brązu; 2/ osada, nowożytność
188.	Krzywe dz. geod. nr 243/13, 243/14 obręb 0011	23-68	I	13	osada, średniowiecze
189.	Marcinkowo	22-68	I	3	cmentarzysko, okres wpływów rzymskich [Stanowisko znane ze źródeł archiwalnych; lokalizacja w terenie nieznana]
190.	Marcinkowo dz. geod. nr 479/2 obręb 0012	22-69	II	4	osada, średniowiecze
191.	Marcinkowo dz. geod. nr 423/6 obręb 0012	22-69	III	30	śląd osadnictwa, średniowiecze
192.	Mierzejewo dz. geod. nr 41/2 obręb 0013	21-70	I	18	śląd osadnictwa, nowożytność
193.	Mierzejewo dz. geod. nr 31/3 obręb 0013	21-70	II	19	śląd osadnictwa, nowożytność
194.	Mierzejewo dz. geod. nr 222 obręb 0013	21-70	III	20	śląd osadnictwa, nowożytność
195.	Mierzejewo dz. geod. nr 17, 242, 246 obręb 0013	21-70	IV	21	śląd osadnictwa, późne średniowiecze
196.	Mierzejewo dz. geod. nr 17/1 obręb 0013	21-70	V	22	śląd osadnictwa, nowożytność
197.	Mierzejewo dz. geod. nr 14 obręb 0013	21-70	VI	23	śląd osadnictwa, późne średniowiecze
198.	Mierzejewo dz. geod. nr 17/1 obręb 0013	21-70	VII	24	śląd osadnictwa, późne średniowiecze
199.	Mierzejewo dz. geod. nr 13 i 14 obręb 0013	21-70	VIII	25	1/ śląd osadnictwa, okres wędrówek ludów 2/ osada, późne średniowiecze 3/ śląd osadnictwa, nowożytność

200.	Mierzejewo dz. geod. nr 5/5 obręb 0013	21-70	IX	26	osada, nowożytność
201.	Mierzejewo dz. geod. nr 4/1 i 5/5 obręb 0013	21-70	X	27	1/ ślad osadnictwa, wczesne epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze
202.	Mierzejewo dz. geod. nr 3/4 obręb 0013	21-70	XI	28	osada, nowożytność
203.	Mierzejewo dz. geod. nr 197/2 obręb 0013	21-70	XII	29	osada, nowożytność
204.	Mierzejewo dz. geod. nr 197/2 obręb 0013	21-70	XIII	30	osada, późne średniowiecze
205.	Mierzejewo dz. geod. nr 199 obręb 0013	21-70	XIV	31	ślad osadnictwa, nowożytność
206.	Mierzejewo dz. geod. nr 197/2 obręb 0013	21-70	XV	32	ślad osadnictwa, nowożytność
207.	Mierzejewo dz. geod. nr 3088 obręb 0013	21-70	XVI	33	1/ ślad osadnictwa, starożytność 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
208.	Mierzejewo dz. geod. nr 208 obręb 0013	21-70	XVII	37	1/ ślad osadnictwa, starożytność 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
209.	Mierzejewo dz. geod. nr 17 obręb 0013	21-70	XVIII	38	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
210.	Mierzejewo dz. geod. nr 11 obręb 0013	21-70	XIX	39	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
211.	Mierzejewo dz. geod. nr 4/2 obręb 0013	21-70	XX	40	ślad osadnictwa, późne średniowiecze
212.	Mierzejewo dz. geod. nr 11 obręb 0013	21-70	XXI	41	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
213.	Mierzejewo dz. geod. nr 204 obręb 0013	21-70	XXII	42	1/ osada, wczesna epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
214.	Mierzejewo dz. geod. nr 205 obręb 0013	21-70	XXIII	43	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
215.	Mierzejewo dz. geod. nr 154 obręb 0013	21-70	XXIV	44	osada, nowożytność

216.	Mierzejewo dz. geod. nr 154 obręb 0013	21-70	XXV	45	1/ osada, neolit; 2/ osada, wczesna epoka żelaza; 3/ osada, starożytność; 4/ osada, późne średniowiecze
217.	Mierzejewo dz. geod. nr 222 obręb 0013	21-70	XXVI	69	śląd osadnictwa, późne średniowiecze
218.	Mierzejewo dz. geod. nr 122 obręb 0013	21-70	XXVII	71	śląd osadnictwa, nowożytność
219.	Mierzejewo dz. geod. nr 236 i 237 obręb 0013	21-70	XXVIII	72	osada, nowożytność
220.	Mierzejewo dz. geod. nr 156 obręb 0013 oraz 51/4 obręb 0023	21-70	XXIX	46	1/ osada, wczesna epoka żelaza 2/ osada, okres wpływów rzymskich 3/ osada, starożytność 4/ śląd osadnictwa, nowożytność
221.	Młynowo dz. geod. nr 114 obręb 0014	22-69	I	8	śląd osadnictwa, nowożytność
222.	Młynowo dz. geod. nr 146/1 obręb 0014	22-69	II	9	śląd osadnictwa, nowożytność
223.	Młynowo dz. geod. nr 45/3 obręb 0014	22-69	III	14	śląd osadnictwa, nowożytność
224.	Młynowo dz. geod. nr 146/1 obręb 0014	22-69	IV	35	osada, średniowiecze
225.	Muntowo	22-69	I	7	cmmentarzysko ciałopalne, okres wpływów rzymskich [Stanowisko znane ze źródeł archiwalnych; lokalizacja w terenie nieznana]
226.	Muntowo dz. geod. nr 354/15 obręb 0015	22-69	II	10	śląd osadnictwa, średniowiecze
227.	Muntowo dz. geod. nr 227/6 obręb 0015	22-69	III	11	śląd osadnictwa, nowożytność
228.	Muntowo dz. geod. nr 266/4 i 266/5 obręb 0015	22-69	IV	12	1/ śląd osadnictwa, średniowiecze; 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
229.	Muntowo dz. geod. nr 284/22 obręb 0015	22-69	V	13	1/ śląd osadnictwa, okres wpływów rzymskich; 2/ osada, starożytność
230.	Muntowo dz. geod. nr 378/2 obręb 0015	22-69	VI	15	osada, nowożytność
231.	Muntowo dz. geod. nr 212/7 i 212/7 obręb 0015	22-69	VII	16	śląd osadnictwa, nowożytność
232.	Muntowo dz. geod. nr	22-69	VIII	17	śląd osadnictwa,

	232/7 i 232/8 obręb 0015				średniowiecze
233.	Muntowo dz. geod. nr 226 obręb 0015	22-69	IX	18	osada, średniowiecze
234.	Muntowo dz. geod. nr 161/1 obręb 0015	22-69	X	19	śląd osadnictwa, średniowiecze
235.	Muntowo dz. geod. nr 157/6 obręb 0015	22-69	XI	20	śląd osadnictwa, nowożytność
236.	Muntowo dz. geod. nr 194/2 obręb 0015	22-69	XII	21	śląd osadnictwa, nowożytność
237.	Muntowo dz. geod. nr 362/127 i 362/128 obręb 0015	22-69	XIII	22	śląd osadnictwa, nowożytność
238.	Muntowo dz. geod. nr 362/249, 362/250, 362/251 obręb 0015	22-69	XIV	23	1/ śląd osadnictwa, starożytność; 2/ cmentarzysko, nowożytność
239.	Muntowo dz. geod. nr	22-69	XV	31	śląd osadnictwa, nowożytność [Stanowisko znane ze źródeł archiwalnych; lokalizacja w terenie nieznana]
240.	Muntowo	22-69	XVI	32	osada, okres wpływów rzymskich [Stanowisko znane ze źródeł archiwalnych; lokalizacja w terenie nieznana]
241.	Muntowo	22-69	XVII	33	osada, nowożytność, dane archiwalne [Stanowisko znane ze źródeł archiwalnych; lokalizacja w terenie nieznana]
242.	Muntowo	22-69	XVIII	34	osada, nowożytność [Stanowisko znane ze źródeł archiwalnych; lokalizacja w terenie nieznana]
243.	Muntowo dz. geod. nr 92 obręb 0015	21-69	XIX	3	śląd osadnictwa, okres wpływów rzymskich
244.	Muntowo dz. geod. nr 8/3 obręb 0015	22-70	XIX	29	śląd osadnictwa, nowożytność
245.	Muntowo dz. geod. nr 3/2 obręb 0015	22-70	XX	31	1/ śląd osadnictwa, późne średniowiecze; 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
246.	Muntowo dz. geod. nr 6/6 obręb 0015	22-70	XXI	32	1/ śląd osadnictwa, starożytność; 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
247.	Muntowo dz. geod. nr 6/6 obręb 0015	22-70	XXII	33	śląd osadnictwa, wczesna epoka żelaza
248.	Nikutowo	23-69	I	1	cmentarzysko ciałopalne,

					okres wpływów rzymskich [Stanowisko znane ze źródeł archiwalnych; lokalizacja w terenie nieznana]
249.	Notyst Mały dz. geod. nr 191/1 obręb 0016	21-70	I	73	gródek stożkowaty, późne średniowiecze C-025
250.	Notyst Mały dz. geod. nr 210/1, 199, 197/10, 197/9 obręb 0016	21-70	IV	61	1/ ślad osadnictwa, epoka brązu; 2/ osada, późne średniowiecze; 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
251.	Notyst Mały dz. geod. nr 190/4 obręb 0016	21-70	V	1	ślad osadnictwa, starożytność
252.	Notyst Mały dz. geod. nr 190/4 obręb 0016	21-70	VI	2	ślad osadnictwa, nowożytność
253.	Notyst Mały dz. geod. nr 190/4 obręb 0016	21-70	VII	3	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze; 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
254.	Notyst Mały dz. geod. nr 190/4 obręb 0016	21-70	VIII	4	ślad osadnictwa, późne średniowiecze
255.	Notyst Mały dz. geod. nr 190/4 obręb 0016	21-70	IX	5	ślad osadnictwa, nowożytność
256.	Notyst Mały dz. geod. nr 190/4 obręb 0016	21-70	X	6	osada, nowożytność
257.	Notyst Mały dz. geod. nr 214/15 i 214/16 obrzęb 0016	21-70	XI	7	ślad osadnictwa, nowożytność
258.	Notyst Mały dz. geod. nr 214/17 obręb 0016	21-70	XII	8	ślad osadnictwa, późne średniowiecze
259.	Notyst Mały dz. geod. nr 190/4 obręb 0016	21-70	XIII	9	ślad osadnictwa, późne średniowiecze
260.	Notyst Mały dz. geod. nr 214/8 obręb 0016	21-70	XIV	10	1/ ślad osadnictwa, starożytność; 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
261.	Notyst Mały dz. geod. nr 214/10 obręb 0016	21-70	XV	11	ślad osadnictwa, późne średniowiecze
262.	Notyst Mały dz. geod. nr 188/13 obręb 0016	21-70	XVI	12	ślad osadnictwa, późne średniowiecze
263.	Notyst Mały dz. geod. nr 188/13 obręb 0016	21-70	XVII	13	ślad osadnictwa, nowożytność
264.	Notyst Mały dz. geod. nr 214/14 obręb 0016	21-70	XVIII	14	1/ ślad osadnictwa, starożytność; 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze
265.	Notyst Mały dz. geod. nr 188/3 obręb 0016	21-70	XIX	15	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze;

					2/ ślad osadnictwa, nowożytność
266.	Notyst Mały dz. geod. nr 153/7 obręb 0016	21-70	XX	16	ślad osadnictwa, nowożytność
267.	Notyst Mały dz. geod. nr 150/6 obręb 0016	21-70	XXI	17	ślad osadnictwa, nowożytność
268.	Notyst Mały dz. geod. nr 211/19, 209, 210/1 obręb 0016	21-70	XXII	62	1/ ślad osadnictwa, starożytność; 2/ osada, późne średniowiecze
269.	Notyst Mały dz. geod. nr 212/7 obręb 0016	21-70	XXIV	65	ślad osadnictwa, starożytność
270.	Notyst Mały dz. geod. nr 226 obręb 0013	21-70	XXVI	70	1/ ślad osadnictwa, neolit; 2/ ślad osadnictwa, epoka brązu; 3/ ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza; 4/ ślad osadnictwa, starożytność
271.	Notyst Mały dz. geod. nr 9 obręb 0016	22-70	XXVII	24	1/ ślad osadnictwa, starożytność; 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
272.	Notyst Mały dz. geod. nr 9 obręb 0016	22-70	XXVIII	25	1/ ślad osadnictwa, starożytność; 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
273.	Notyst Mały dz. geod. nr 188/3 obręb 0016	22-70	XXIX	26	ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza
274.	Notyst Mały dz. geod. nr 188/3 obręb 0016	22-70	XXX	27	osada, okres wędrówek ludów
275.	Notyst Mały dz. geod. nr 18 obręb 0016	22-70	XXXI	28	ślad osadnictwa, nowożytność
276.	Nowe Bagienice dz. geod. nr 72 obręb 0017	23-68	I	1	grodzisko, wczesne średniowiecze C-020
277.	Nowe Bagienice dz. geod. nr 3276/2 obręb 0017	22-68	II	1	cemmentarzysko, chronologia nieokreślona
278.	Nowe Bagienice dz. geod. nr 68/3 obręb 0017	23-68	III	15	osada, wczesne średniowiecze
279.	Nowe Bagienice dz. geod. nr 267 obręb 0017	23-68	IV	8	osada, wczesne średniowiecze
280.	Polska Wieś dz. geod. nr 151/3 obręb 0018	21-68	III	21	ślad osadnictwa, późne średniowiecze, dane archiwalne
281.	Polska Wieś dz. geod. nr 158/3, 384/2, 3210/1	21-68	IV	22	osada, późne średniowiecze, dane archiwalne

	obręb 0018				
282.	Polska Wieś dz. geod. nr 157/2, 158/3, 159/2 obręb 0018	21-68	V	23	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia; 2/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich; 3/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze dane archiwalne
283.	Polska Wieś dz. geod. nr 384/4 obręb 0018	21-68	VI	24	ślad osadnictwa, późne średniowiecze dane archiwalne
284.	Polska Wieś dz. geod. nr 117/7 obręb 0018	21-68	VII	25	ślad osadnictwa, późne średniowiecze dane archiwalne
285.	Polska Wieś dz. geod. nr 93 obręb 0018	21-68	VIII	26	osada, wczesne średniowiecze dane archiwalne
286.	Polska Wieś dz. geod. nr 54/4 obręb 0018	21-68	IX	27	osada, późne średniowiecze
287.	Polska Wieś dz. geod. nr 54/4 obręb 0018	21-68	X	28	ślad osadnictwa, nowożytność
288.	Polska Wieś dz. geod. nr 353/129 i 353/130 obręb 0018	22-68	X	8	cmentarzysko, okres wpływów rzymskich, dane archiwalne
289.	Polska Wieś dz. geod. nr 353/237 obręb 0018	22-68	XI	9	ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze, dane archiwalne
290.	Polska Wieś dz. geod. nr 133/52 obręb 0018	21-69	XII	19	1/ ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza; 2/ ślad osadnictwa okres wpływów rzymskich; 3/ ślad osadnictwa, okres wędrówek ludów; 4/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
291.	Polska Wieś dz. geod. nr 131/26 obręb 0018	21-69	XIII	5	ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza
292.	Popowo Salęckie dz. geod. nr 183/1 obręb 0019	21-69	I	1	ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich
293.	Popowo Salęckie dz. geod. nr 8/4 obręb 0019	21-69	II	4	1/ ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza; 2/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich; 3/ ślad osadnictwa, okres wędrówek ludów
294.	Popowo Salęckie dz. geod. nr 183/1 obręb 0019	21-69	III	2	ślad osadnictwa, okres wędrówek ludów
295.	Popowo Salęckie dz. geod. nr 183/1	21-69	IV	10	ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich

	obręb 0019				
296.	Popowo Salęckie dz. geod. nr 24/5 obręb 0019	21-69	V	8	1/ ślad osadnictwa, okres wędrówek ludów; 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
297.	Probark dz. geod. nr 234/1 obręb 0020	23-69	I	5	osada, wczesne średniowiecze
298.	Probark dz. geod. nr 227 obręb 0020	23-69	II	6	osada, średniowiecze
299.	Probark dz. geod. nr 432/46 obręb 0020	23-69	III	2	osada, średniowiecze
300.	Probark dz. geod. nr 432/64 i 432/77 obręb 0020	23-69	IV	40	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ osada, średniowiecze-nowożytność 3/ schron, II wojna światowa 4/ osada, chronologia nieokreślona 5/ ślad osadnictwa, współczesność (XX w.)
301.	Probark	23-69	7	8	znalezisko luźne, epoka żelaza [Stanowisko znane ze źródeł archiwalnych; lokalizacja w terenie nieznana]
302.	Probark dz. geod. nr 473/1 obręb 0020	23-69	8	10	płaskie cmentarzysko ciałopalne, późny okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów, kultura bogaczewska, grupa olsztyńska
303.	Ruska Wieś	20-69	I	6	cmentarzysko ciałopalne, okres wpływów rzymskich [Stanowisko znane ze źródeł archiwalnych; lokalizacja w terenie nieznana]
304.	Ruska Wieś	20-69	II	7	ślad osadnictwa, epoka brązu [Stanowisko znane ze źródeł archiwalnych; lokalizacja w terenie nieznana]
305.	Ruska Wieś dz. geod. nr 267/1 obręb 0021	20-69	III	8	ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich
306.	Ruska Wieś dz. geod. nr 281/13 obręb 0021	20-69	IV	10	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze; 2/ osada, średniowiecze; 3/ osada, nowożytność
307.	Ruska Wieś dz. geod. nr 280 obręb 0021	20-69	V	11	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze; 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
308.	Ruska Wieś dz. geod. nr 247/1 obręb 0021	20-69	VI	12	1/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich; 2/ ślad osadnictwa,

					średniowiecze; 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
309.	Ruska Wieś dz. geod. nr 243/7 obręb 0021	20-69	VII	13	ślad osadnictwa, średniowiecze
310.	Ruska Wieś dz. geod. nr 292/4 obręb 0021	20-69	VIII	14	ślad osadnictwa, średniowiecze
311.	Ruska Wieś dz. geod. nr 291 obręb 0021	20-69	IX	15	1/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich; 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
312.	Ruska Wieś dz. geod. nr 387/1 i 387/3 obręb 0021	20-69	X	17	ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
313.	Ruska Wieś dz. geod. nr 53/7 obręb 0021	20-69	XI	21	ślad osadnictwa, nowożytność
314.	Ruska Wieś dz. geod. nr 53/7 obręb 0021	20-69	XII	22	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze; 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
315.	Ruska Wieś dz. geod. nr 242 obręb 0021	20-69	XIII	25	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze; 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
316.	Ruska Wieś dz. geod. nr 241, 242 i 366 obręb 0021	20-69	XIV	26	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia; 2/ osada, wczesne średniowiecze; 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
317.	Ruska Wieś dz. geod. nr 392/1 obręb 0021	20-69	XV	27	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze; 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
318.	Ruska Wieś dz. geod. nr 392/1 obręb 0021	20-69	XVI	28	ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich
319.	Ruska Wieś dz. geod. nr 51 obręb 0021	20-69	XVII	30	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze; 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
320.	Rydwągi dz. geod. nr 146/5 obręb 0022	20-69	I	9	grodzisko, chronologia nieokreślona C-239
321.	Rydwągi dz. geod. nr 86 obręb 0022	20-69	II	16	ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
322.	Rydwągi dz. geod. nr 340/1 obręb 0022	20-69	III	31	1/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich; 2/ ślad osadnictwa, nowożytność

323.	Rydwagi dz. geod. nr 347/89 obręb 0022	20-69	IV	32	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
324.	Szestno dz. geod. nr 213/1 obręb 0024	21-69	I	6	śląd osadnictwa, średniowiecze
325.	Szestno dz. geod. nr 221 obręb 0024	21-69	II	7	1/ śląd osadnictwa, neolit; 2/ śląd osadnictwa, wczesna epoka żelaza; 3/ śląd osadnictwa, okres wpływów rzymskich; 4/ śląd osadnictwa, okres wędrówek ludów; 5/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
326.	Szestno dz. geod. nr 3132/2 obręb 0024	21-69	III	9	grodzisko, wczesna epoka żelaza; wczesne średniowiecze C-289 z 6.09.2023 r.
327.	Szestno dz. geod. nr 195/8 obręb 0024	21-69	IV	13	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
328.	Szestno dz. geod. nr 124/1 obręb 0024	21-69	V	26	cmentarzisko ciałopalne, okres wpływów rzymskich
329.	Szestno dz. geod. nr 200/2 obręb 0024	21-69	VII	28	osada, okres wpływów rzymskich, kultura bogaczewska
330.	Szestno dz. geod. nr 3132/2 obręb 0024	21-69	VIII	29	osada przyrodowa, X-XI w. C-289 z 6.09.2023 r.
331.	Szestno dz. geod. nr 188/3 i 3132/2 obręb 0024	21-69	IX	30	osada przyrodowa, X-XI w. C-289 z 6.09.2023 r.
332.	Śniodowo dz. geod. nr 31/5 obręb 0025	22-70	I	1	śląd osadnictwa, późne średniowiecze
333.	Śniodowo dz. geod. nr 32/5 obręb 0025	22-70	II	2	1/ śląd osadnictwa, późne średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
334.	Śniodowo dz. geod. nr 32/3 i 32/5 obręb 0025	22-70	III	3	osada, nowożytność
335.	Śniodowo dz. geod. nr 24/17 i 24/18 obręb 0025	22-70	IV	4	1/ śląd osadnictwa, późne średniowiecze 2/ osada, nowożytność
336.	Śniodowo dz. geod. nr 45 i 73/2 obręb 0025	22-70	V	5	1/ śląd osadnictwa, późne średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
337.	Śniodowo dz. geod. nr 77/1 obręb 0025	22-70	VI	6	osada, nowożytność
338.	Śniodowo dz. geod. nr 77/3 obręb 0025	22-70	VII	7	osada, nowożytność
339.	Śniodowo dz. geod. nr	22-70	VIII	8	osada, nowożytność

	79/15 obręb 0025				
340.	Śniodowo dz. geod. nr 79/14 obrzęb 0025	22-70	IX	9	śląd osadnictwa, nowożytność
341.	Śniodowo dz. geod. nr 79/15 obręb 0025	22-70	X	10	1/ śląd osadnictwa, wczesna epoka żelaza; 2/ śląd osadnictwa, późne średniowiecze; 3/ śląd osadnictwa, nowożytność
342.	Śniodowo dz. geod. nr 88/3 i 88/4 obręb 0025	22-69	XI	38	śląd osadnictwa, pradzieje
343.	Śniodowo dz. geod. nr 84/43, 84/44, 84/45 obrzęb 0025	22-70	XI	11	osada, nowożytność
344.	Śniodowo dz. geod. nr 84/42 obręb 0025	22-70	XII	12	śląd osadnictwa, nowożytność
345.	Śniodowo dz. geod. nr 79/14 obręb 0025	22-70	XIII	13	1/ śląd osadnictwa, starożytność; 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
346.	Troszczykowo	22-69	I	36	śląd osadnictwa, nowożytność [Stanowisko znane ze źródeł archiwalnych; lokalizacja w terenie nieznana]
347.	Użranki dz. geod. nr 132/3 obręb 0026	22-70	I	14	śląd osadnictwa, nowożytność
348.	Użranki dz. geod. nr 130/1 obręb 0026	22-70	II	15	śląd osadnictwa, nowożytność
349.	Użranki dz. geod. nr 114/2 obręb 0026	22-70	III	16	śląd osadnictwa, nowożytność
350.	Użranki dz. geod. nr 87 obrzęb 0026	22-70	IV	17	śląd osadnictwa, nowożytność
351.	Użranki dz. geod. nr 34 obrzęb 0026	22-70	V	18	śląd osadnictwa, nowożytność
352.	Użranki dz. geod. nr 220 i 225 obręb 0026	22-70	VI	19	śląd osadnictwa, nowożytność
353.	Użranki dz. geod. nr 216 obręb 0026	22-70	VII	20	śląd osadnictwa, nowożytność
354.	Użranki dz. geod. nr 262/4 obręb 0026	22-70	VIII	21	śląd osadnictwa, nowożytność
355.	Wierzbowo dz. geod. nr 101 obręb 0027	23-69	I	3	osada, okres wpływów rzymskich
356.	Wierzbowo dz. geod. nr 41/4 i 42 obręb 0027	23-69	II	4	osada, średniowiecze
357.	Wyszembork dz. geod. nr 1 obręb 0028	21-69	I	17	1/ śląd osadnictwa, epoka brązu; 2/ śląd osadnictwa, okres

					wpływów rzymskich; 3/ ślad osadnictwa, okres wędrówek ludów
358.	Wyszembork dz. geod. nr 3/1 obręb 0028	21-69	II	18	1/ ślad osadnictwa, epoka brązu; 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
359.	Wyszembork dz. geod. nr 3/1 obręb 0028	21-69	III	20	kopiec strażniczy, wczesne średniowiecze C-024
360.	Wyszembork dz. geod. nr 80/3, 80/6, 85/3 obręb 0028	21-69	IVa	21	1/ osada, epoka brązu; 2/ cmentarzysko, okres wpływów rzymskich; 3/ cmentarzysko, okres wędrówek ludów
361.	Wyszembork dz. geod. nr 85/3, 86/2 obręb 0028	21-69	IVb	22	ślad osadnictwa, okres wędrówek ludów
362.	Wyszembork dz. geod. nr 89/2 obręb 0028	21-69	V	23	1/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich; 2/ ślad osadnictwa, okres wędrówek ludów
363.	Wyszembork – Biestrzykowo dz. geod. nr 229/8 obręb 0028	21-69	VI	12	1/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich; 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
364.	Wyszembork – Biestrzykowo dz. geod. nr 229/13 obręb 0028	21-69	VII	24	funkcja nieokreślona, chronologia nieokreślona
365.	Wyszembork dz. geod. nr 225/2 i 225/3 obręb 0028	21-69	VIII	11	1/ ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza; 2/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich; 3/ ślad osadnictwa, okres wędrówek ludów
366.	Wyszembork dz. geod. nr 89/4 obręb 0028	21-69	IX	14	1/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich; 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
367.	Wyszembork dz. geod. nr 84 obręb 0028	21-69	X	15	1/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich; 2/ ślad osadnictwa, okres wędrówek ludów
368.	Wyszembork – Biestrzykowo dz. geod. nr 218/6 obręb 0028	21-69	XI	25	ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich
369.	Wyszembork dz. geod. nr 245/4 obręb 0028	21-70	XII	58	ślad osadnictwa, epoka brązu
370.	Wyszembork dz. geod. nr 249 obręb 0028	21-70	XIII	59	ślad osadnictwa, starożytność

371.	Wyszembork dz. geod. nr 159/9 obręb 0028	21-70	XIV	60	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze; 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
372.	Zalec dz. geod. nr 23 i 26 obręb 0029	21-70	I	74	cmentarzysko ciałopalne płaskie, okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów, kultura bogaczewska, grupa olsztyńska
373.	Zalec dz. geod. nr 72/5 obręb 0029	22-70	I	30	1/ osada, epoka brązu; 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze; 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
374.	Zalec dz. geod. nr 121 obręb 0029	21-70	II	34	osada, wczesna epoka żelaza
375.	Zalec dz. geod. nr 167 obręb 0029	21-70	III	35	ślad osadnictwa, późne średniowiecze
376.	Zalec dz. geod. nr 173/1 obręb 0029	21-70	IV	36	ślad osadnictwa, nowożytność
377.	Zalec dz. geod. nr 21/3 obręb 0029	21-70	V	47	ślad osadnictwa, nowożytność
378.	Zalec dz. geod. nr 35/1 obręb 0029	21-70	VI	48	1/ ślad osadnictwa, starożytność; 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze; 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
379.	Zalec dz. geod. nr 33/1 obręb 0029	21-70	VII	49	osada, nowożytność
380.	Zalec dz. geod. nr 35/1 i 49/1 obręb 0029	21-70	VIII	50	osada, nowożytność
381.	Zalec dz. geod. nr 31/1 i 72/5 obręb 0029	21-70	IX	51	1/ osada, okres wpływów rzymskich; 2/ ślad osadnictwa, okres wędrówek ludów; 3/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze; 4/ osada, późne średniowiecze
382.	Zalec dz. geod. nr 72/5 obręb 0029	21-70	X	52	1/ ślad osadnictwa, starożytność; 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
383.	Zalec dz. geod. nr 215/4 i 215/10 obręb 0015	21-70	XI	53	1/ osada, epoka brązu – wczesna epoka żelaza; 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
384.	Zalec dz. geod. nr 212/4, 219/2, 215/3	21-70	XII	54	1/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich;

	obręb 0015				2/ ślad osadnictwa, nowożytność
385.	Zalec dz. geod. nr 115/2 obręb 0015	21-70	XIII	55	1/ ślad osadnictwa, starożytność; 2/ osada, późne średniowiecze
386.	Zalec dz. geod. nr 31/1 obręb 0029	21-70	XIV	56	1/ ślad osadnictwa, starożytność; 2/ osada, późne średniowiecze
387.	Zalec dz. geod. nr 26 obręb 0029	21-70	XV	57	ślad osadnictwa, starożytność